

Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae / Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije. Svezak II. Pisma i poruke rektora Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa. Prepisali i uredili Lovorka Čoralić, Damir Karbić i Maja Katušić. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, volumen 56. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012., 304 stranice

Nakon što je 2009. godine izlaskom prvoga sveska *Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae* najavljena čitava serija objavljivanja arhivske građe iz Državnog arhiva u Mlecima (*Archivio di Stato di Venezia*), koja se tiče spisa predstavnika mletačke vlasti na području istočnojadranske obale, priređivači Lovorka Čoralić i Damir Karbić, ovaj put uz suautorstvo Maje Katušić, priredili su novi svezak, sada s pismima i porukama rektora Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa. Kao i prethodni i ovaj je svezak također dio edicije *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* i nastavak je suradnje Hrvatskoga instituta za povijest u Zagrebu i Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu na projektima *Hrvatski istočnojadranski prostor i Mletačka Republika u ranom novom vijeku te Latinički izvori, studije i pomagala za društvenu i gospodarsku povijest*. Također, treba napomenuti kako su prikazi sveska iz 2009. godine objavljeni u *Zborniku Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 27 (2009.) (373-375), *Analima Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku* 48 (2010.) (436-437) te u časopisu *Croatia christiana periodica*, godina 33, broj 64 (2009.) (208-210).

Objavljenim dokumentima ovoga sveska prethode *Uvodne napomene* (5-9) priređivača gdje autori daju razna pojašnjenja u vezi vrste dokumenata, upozoravaju na njihovu specifičnost te govore o metodi analize spisa.

Također, *Uvodne napomene* na engleski jezik preveo je Matthew Stuff, a na talijanski Nedjeljka Balić Nižić pod nazivima *Introductory remarks* (11-15) odnosno *Note introduttive* (17-20). U glavnome dijelu knjige spisi su grupirani po pojedinim gradovima čineći tako pet cjelina poredanih prema opsegu gradiva koje sadrže: Korčula (Curzola) (21-147), Brač (Brazza) (149-198), Omiš (Almissa) (199-245), Makarska (Macarsca) (247-265) i Klis (Clissa) (267-272). Uz kratak sadržaj pojedinoga prepisanog dokumenta nalazi se i opis samoga izgleda originalnoga spisa – materijala na kojemu je napisan i raspored stranica pisma. Na kraju knjige nalaze se kazala osobnih imena (273-290), mjesta (291-293) i stvari (295-299), koja su izradili Maja Katušić i Ivan Majnarić.

Središnji dio knjige sadrži ukupno 131 dokument koji su dio iste arhivske zbirke kao i oni objavljeni u prethodnome svesku. Radi se o *Capi del Consiglio dei Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche* pohranjenima u središnjoj državnoj pismohrani u Mlecima (*Archivio di Stato di Venezia*). Pisma predstavnika mletačke vlasti u dalmatinskim gradovima u najvećem su broju slučajeva pisana Vijeću desetorice (*Lettere dirette ai Capi*), dok je manji broj uvršten u skupinu *Lettere non dirette ai Capi* – upućen mletačkome duždu ili generalnome providuru Dalmacije. Iako dokumenti pokrivaju vrlo široko razdoblje od prve polovice 15. stoljeća do ukinuća Mletačke Republike 1797. godine, s obzirom da je uključenost pojedinih (ovdje analiziranih) područja u sastav Mletačke Republike nejednako trajala, broj pisama i njihov sadržaj razlikuju se od grada do grada. Po brojnosti dokumenata svakako prednjači Korčula, a slijede ju Brač i Omiš, dok zbog svojega dugog perioda pod osmanskom vlašću Makarska i Klis znatno zaostaju za ostalima.

Kako su se korčulanska, bračka i omiška komuna pod mletačkom vlašću nalazile kontinuirano od 15. stoljeća do pada Republike, tako i spisi koji se odnose na njih obuhvaćaju znatno veći dio knjige. Kada je riječ o otoč-

nim komunama Korčuli i Braču, uglavnom su zastupljene teme koje se bave lokalnim pitanjima pa se tako mogu naći primjeri „kласičnih“ dokumenata u kojima se razmatraju problemi vezani za funkcioniranje komunalne vlasti, ali su također zastupljeni i brojni drugi slučajevi koji mnogo govore o svakodnevici spomenutih komununa. Ipak, kako priređivači ističu, po sadržaju pisama između ove tri komune postoje znatne razlike. Naime, dok su Korčula i Brač živjeli izoliranim životom otoka i uglavnom se fokusirali na lokalne probleme, Omiš je kao kopneni grad predstavljao izuzetno važnu vojno-stratešku točku prema Osmanskome Carstvu te je u njegovu slučaju velik broj spisa posvećen vojnim pitanjima, od opskrbe i naoružanja preko kretanja neprijateljske osmanske vojske do konstantnih pregovora s Poljičanima, koji su u ovome pograničnom području predstavljali bitan čimbenik u odnosima dviju sila.

S obzirom da su se veći dio (ovdje razmatranoga) perioda nalazili pod vlašću Osmanskoga Carstva, Makarska i Klis se po broju dokumenata nalaze tek u završnome dijelu knjige, no svakako čine zanimljiv i bitan doprinos boljemu razumijevanju istočnojadranskoga prostora u ranome novom vijeku. Spisi za Makarsku tiču se isključivo razdoblja 18. stoljeća, ali vrijedan su doprinos poznavanju postosmanskoga, mirnodopskoga razdoblja ove komune zamjenjujući one ratne, uglavnom lokalnim temama i problemima. Posljednja skupina dokumenata vezanih za Klis donosi tek pet dokumenata, a uz četiri koja se odnose na razdoblje 18. stoljeća posebnu pozornost privlači spis koji datira iz 1531. godine, razdoblja kada se ovaj grad-utvrda još uvijek nalazio u sastavu Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva.

Novi svezak *Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae* svakako se može smatrati uspješnim nastavkom istraživanja izvorne građe vezane uz veze Mletačke Republike s istočnojadranskim prostorom u razdoblju ranoga novog vijeka. Unatoč suhoparnosti i službenosti admini-

strativnoga (kancelarijskog) stila, generalnoga obilježja ovih spisa koje ističu i sami priređivači, ovdje obrađena građa donosi brojne zapise o raznovrsnosti svakodnevnoga života u dalmatinskim komunama pod mletačkom vlašću. Osim strogo upravnih i vojnih poslova u ovim se dokumentima mogu naći najraznovrsnije informacije o odnosima stanovnika u pojedinim komunama, brojni slučajevi raznih kriminalnih postupaka kako laika, tako i crkvenih osoba pa čak i – u slučaju Korčule – jedan slučaj vampirizma. Na kraju, ostaje nada kako će se ovakav rad na građi koja se odnosi na mletačke posjede na istočnome Jadranu u ranome novom vijeku nastaviti i rezultirati skorim objavljivanjem idućih svezaka.

Filip Novosel

Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti: Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku i Hrvatski institut za povijest, 2012, 240 stranica

U suizdanju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku i Hrvatskog instituta za povijest objavljena je knjiga Zrinke Pešorde Vardić koja obrađuje problematiku elitnog dijela građanskog sloja u Dubrovniku okupljenog u bratovštinu sv. Antuna. Obuhvaćajući razdoblje kasnog srednjeg vijeka i početak renesanse koja se ujedno smatra i zlatnim doba Dubrovačke Republike autorica obrađuje nastanak, društvenu strukturu i zatvaranje bratovštine sv. Antuna za nove članove, antuninske rodove, obiteljsku strukturu te ulogu i položaj antunina unutar dubrovačkog građanskog sloja.

S obzirom da su sve poluge vlasti u Dubrovačkoj Republici bile u rukama vlastele, u čije se redove nakon zatvaranja Velikog vijeća (1332.) nije moglo ući, bez mogućnosti par-

ticipiranja u vlasti ostale su brojne bogate i ugledne obitelji koje su - bilo već postojale ili, što je bio puno češći slučaj, doselile se u grad nakon zatvaranja vijeća. S druge strane, gospodarski razvoj Dubrovnika započeo u drugoj polovici 14. st., privlačio je u grad mnoge bogate trgovce ili pak školovane i učene ljude. Tako je Pešorda Vardić utvrdila da tek nešto više od trećine pripadnika Antunina porijeklo vuče iz Dubrovnika, dok su ostali najčešće s prostora Bosne i Hercegovine, Kotora i Crne Gore te Venecije. Premda su srednjovjekovne bratovštine komunalnih gradova prije svega imale karitativno i pobožno obilježje, kako pokazuju rezultati istraživanja Pešorde Vardić, bratovština antunina postala je prestižna bratovština gdje je imovinski kriterij postao vrlo bitan i čije djelovanje nije spadalo pod crkvenu jurisdikciju nego podložna svjetovnoj vlasti, poput mletačke *Scuole Grandi*. Prosopografskim istraživanjem autorica je utvrdila da su članovi bratovštine antunina većinom bili imućniji Dubrovčani, bogati trgovci, državni službenici podrijetlom iz inozemstva te nezakonita djeca vlastele. Među slavnijim članovima bratovštine bili su Benko Kotruljević i Nikola Nalješković, a neki bratimi bili su i pripadnici vlastele ali funkcije bratovštine poput kapelana, gastalda i sudaca ipak su bile rezervirane sa građanski sloj. Prema kraju srednjeg vijeka bratovština antunina počela je imitirati vlastelu: ustrojili su vlastitu hijerarhiju u bratovštini koji su asocijali na plemićku organizaciju vlasti, sklapali su bračne veze unutar svoje statusne skupine, a također su poput vlastele njegovali tip višestruke obitelji, gradili ljetnikovce i druge raskošnije nekretnine. Iako nisu mogli ući u vlast, mnogi članovi bratovštine kao vrsni pravnici ili pisari bili su zaposleni u administraciji Republike, ili su obavljali niže funkcije zbog čega je knjiga i naslovljena *U predvorju vlasti*. Diferencijacija dubrovačkog građanstva i izdvojen položaj antunina unutar njega najbolje svjedoči činjenica da su samo članovi antunina (kasnije i lazarina) nazivani *cittadini* što ujedno postaje i sinonim za novi građanski stalež. Ipak, autorica

naglašava da antunini nikad nisu postali prava opozicija vlasteli – oni su svoj položaj nastojali formulirati i učvrstiti u suradnji s vlastelom, a ne protiv njih. U knjizi se još može pronaći analiza privatnog života antuninskih obitelji, nasljeđivanja dobara i miraznog sastava, poslovnih i prijateljskih veza s vlasteoskim rodovima, statusa žena u bratovštini i još mnogih drugih pitanja.

Knjiga je podijeljena u dvanaest glavnih poglavlja od kojih većina sadrži tematska potpoglavlja. Na kraju se nalazi popis neobjavljenih i objavljenih vrela i literature, kazala imena i mjesta, te sažetak na engleskom jeziku. Neki od izvora kojima se autorica služila spomenute bile su matrikule bratovština, zbirka antuninskih rodoslovlja i zapisnici dubrovačkog vijeća i oporuke. U knjizi se nalazi mnoštvo likovnih priloga, grafikona i tabela (primjerice tabela s popisom antuninskih rodova, i gastalda bratovštine).

Bez obzira na povećani broj radova koji su se bavili dubrovačkim građanstvom, obiteljima, rodovima i trgovcima tematika antunina dosad nije bila zasebno razmatrana u hrvatskoj historiografiji zbog čega ova knjiga ima posebnu vrijednost. Zrinka Pešorda Vardić ipak je napomenula da su zbog obilja građe mnoga pitanja i ovom prigodom morala ostati netaknuta tako da knjiga *U predvorju vlasti* sigurno nije i posljednja riječ o antuninima.

Bruno Škreblin

Hrvoje Petrić, *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*. Samobor-Zagreb: Meridijani, 2012., 440 stranica

Knjiga H. Petrića o pograničnim društvima i okolišu posvećena je ekohistorijskim, ekonomskohistorijskim i historijsko-demografskim promjenama u Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji od ranih

devedesetih godina 16. stoljeća do Srijemskokarlovačkoga mira 1699. godine. Ovom studijom autor je prikazao posljedice procesa organiziranja Varaždinskoga generalata za prirodni okoliš na tome području i u Križevačkoj županiji, istražio podrijetlo i etničku pripadnost doseljenih ljudi, opisao nastajanje naselja u procesu kolonizacije te analizirao utjecaj klimatskih promjena - u historiografiji poznatih kao malo ledeno doba - na poljoprivredu, gospodarstvo, migracije i društveni život. Napomenuvši da je proces ponovnoga naseljavanja opustošenoga prostora, koji će postati Varaždinski generalat (Slavonska krajina) i organizacija pograničnih društava istovremeno je bio i proces prilagođavanja prirodi privremeno vraćenoga okoliša novim ljudskim potrebama. Autor je Križevačku županiju i Varaždinski generalat definirao kao pogranični prostor na granici habsburškoga i osmanskoga imperijalnog sustava u kojemu su se ispreplitali složeni civilno-vojni odnosi, a koji je u mnogim dijelovima predstavljao funkcionalnu cjelinu bez obzira na izdvajanje krajiškoga teritorija tijekom 17. stoljeća. Polazeći od tih pretpostavki H. Petrić je u zasebnim poglavljima predstavio metodološke karakteristike svog pristupa, analizirao izvore i historiografiju o Varaždinskom generalatu i Križevačkoj županiji, prikazao posljedice maloga ledenog doba u predindustrijskoj Europi i njihov mogući odjek u Hrvatskoj, opisao klimatska obilježja i zemljopisne karakteristike istraživana prostora i utjecaj bioloških čimbenika te njihovih promjena na ljude i prostor. Istražio je posljedice depopulacije za obranu države, detaljno prikazao naseljavanje Križevačke županije i Varaždinskoga generalata te razvoj pograničnih naselja i rekonstruirao je mogući ukupan broj stanovnika toga područja. U knjigu je kao priloge uvrstio popis vlaških naselja 17. stoljeća, toponime hidrografskoga sustava i gora, popis dijela dužnosnika, procjenu broja kućedomaćina u Kalničkom i Čazmanskom arhiđakonatu i u onome dijelu Komarničkog arhiđakonata koji je bio u Križevačkoj županiji i Varaždinskom generalatu od konca 16. do

početka 18. stoljeća te popis prezimena u Komarničkom i Čazmanskom arhiđakonatu 1700. godine. Međutim, autor se nije vremenski ograničio samo na 17. stoljeće nego je istraživanjem obuhvatio i situaciju tijekom 16. stoljeća, posebno kada je govorio o depopulaciji toga prostora i njezinu utjecaju na obrambene sposobnosti države. U prvome poglavlju, posvećenome prostoru i vremenu, analizirao je utjecaj prirode na život ljudi i klimatske promjene na koje ljudi, za razliku od suvremenoga svijeta, u predindustrijsko doba nisu utjecali. Istraživanje ove teme svakako predstavlja novinu u historiografiji jer su autorovu pozornost privukle vode i vodotoci, močvare, bolesti koje su se pojavljivale uz ta područja kao i utjecaj kolonizacije na okoliš. Istaknuvši važnost močvarnih područja za upijanje viška vode i za naseljavanje usred močvarnih područja na uzdignutijim terenima, autor je - kao bolest karakterističnu za ljude koji su živjeli uz rijeke - spomenuo gušavost, koja se pojavljivala zbog nedostatka joda u riječnim vodama. Širenje šumskih područja na tome prostoru povezo je s depopulacijom koju su izazvala osmanlijska puštošenja napomenuvši da je njihovo krčenje na obroncima Kalnika i zapadnim dijelovima Bilogore bilo izazvano kolonizacijom brojnih skupina pravoslavnoga stanovništva u 17. stoljeću. Međutim, iako su zapadni dijelovi Varaždinskoga generalata i nizinski predjeli Križevačke županije u prvoj polovici 17. stoljeća bili podvrgnuti velikom procesu krčenja šuma, upozorio je da vojne karte pokazuju kako su u 18. stoljeću šumske površine još uvijek zauzimala veliki dio Varaždinskoga generalata, to jest još nije došlo do ozbiljnijega urušavanja održivosti, s izuzetkom uništavanja humusnoga sloja i otvaranja velike pješćane površine poznate pod nazivom Đurđevčki peski. Autor je zaključio da su razmjeri depopulacije stanovništva bili veliki zbog stradanja stanovništva u ratnim sukobima, odvođenja u zarobljeništvo te iseljavanja u sigurnije krajeva, a da se jedan dio starosjedilačkoga stanovništva spasio sklanjanjem u nepristupačna šumska područja ili u močva-

re uz rijeke. Starosjedilačko stanovništvo zadržalo se uglavnom u sjevernome i zapadnome dijelu Kalničkoga gorja i u zapadnim dijelovima Bilogore, a malobrojno stanovništvo koje je ostalo živjeti na pograničnome prostoru postalo je okosnica obrambenoga sustava. Prostor istočno od linije Koprivnica-Križevci-Vrbovec bio je pravi djelomično opustošeni prostor, dok se zapadno od te linije nalazio prijelazni prostor između uglavnom pošteđenoga područja od osvajanja i djelomično opustjeloga prostora između te linije i utvrda Ivanić i Đurđevac. Zapadno od linije Križevci-Koprivnica Vrbovec nalazila su se vlastelinstva naseljena raznovrsnim zavisnim seljacima koji su se po slobodnjačkim i privatnovlaškim privilegiranim položajima bitno razlikovali od kmetova i inkvilina koji su živjeli u njihovu susjedstvu. Zapadno od Ludbrega ni preko rijeke Lonje u Zagrebačkoj županiji nisu postojala slobodnjačka ni privatnovlaška sela, a prostor istočno od linije Đurđevac-Ivanić prema Virovitici, Zdencima i rijeci Ilovi bio je ničija zemlja od sredine 16. stoljeća do prvih desetljeća 17. stoljeća. Kao posljedicu brojnih osmanlijskih pustošenja H. Petrić naveo je porast udjela zarobljenika južnoslavenskoga podrijetla (iz Ugarske, Hrvatske i slovenskih zemalja) pri oblikovanju gradskoga stanovništva u Bosni u 16. stoljeću (na primjer u Sarajevu), ali je upozorio da su pustošenja određenih prostora bila i posljedica borbi između plemstva. Napomenuvši da je Vojna krajina nastala kao sustav posada u utvdama na pograničnim vlastelinstvima koje je posjedovao kralj ili pak koja su kralju prodali ili predali feudanci, autor je iznio tezu da je imenovanjem Luke Sekelja za kapetana utvrda Đurđevac, Prodavić i Koprivnica u rujnu 1554. godine utemeljena Koprivnička krajina kao prvi zametak Slavonske krajine, kasnije nazvane Varaždinski generalat. Ukazao je i na nekoliko promjena kapetanijskoga ustroja u 16. i 17. stoljeću: dok je 1577. godine bilo pet kapetanija (Ivanić, Križevci, Koprivnica, Varaždin i Zagreb), na Saboru u Brucku 1578. godine ukinute su Zagrebačka i Varaždinska kapetanija, a 1601. godine dotadašnje

kapetanije postale su natkapetanije. Utvrde Delekovec, Apatovec, Sveti Petar, Remetinec, Glogovnica i Gofnic prestale su djelovati, a pojavile su se nove utvrde (Virje, Dubrava, Rovišće, Čazma i Natrašica). Topolovec je prešao iz Koprivničke u Križevačku natkapetaniju, a nova kapetanije nastala je nešto ranije i u Đurđevcu. Natkapetanije, koje je spomenuo, autor je nazvao vojnim ustrojem koji je - osim vojvodstava - podrazumijevao postojanje postrojbi koje su na čelu imale kapetane koji su bili odgovorni natkapetanu, a u križevačkome slučaju to su bili husari, koji su imali svoga husarskog kapetana. Sljedeća promjena zbilja se 1630. godine kada su osnovane utvrde Novigrad Podravski, Bjelovar i Svibovec, a utvrde Dubrava, Novigrad Posavski i Kloštar Ivanić prestale biti sastavnim dijelom Slavonske krajine. Posljednja promjena bilo je uvrštavanje Petrinjske krajine 1644. godine u Slavonsku krajinu iako nisu bile izravno teritorijalno povezane. Autor je napomenuo da je u strukturi troškova Varaždinskoga generalata najveći dio ukupnih troškova otpadao na generala kao zapovjednika, koji je godišnje dobivao više novca nego sva plaćena vojska Đurđevčke kapetanije. Krajiška vojska sastojala se od njemačkih vojnika, husara (konjanika), haramija (domaćih vojnika okupljenih u vojvodstva) i konjanika arkebuzira, a kao posebnost spomenuo je opadanje broja Nijemaca zbog ženidbi s domaćim djevojkama, čija su djeca preuzimala službu unutar fiksnoga broja njemačkih vojnika u utvdama. Govoreći o procesu naseljavanja spomenutoga područja autor je detaljnije analizirao i naseljavanje stanovništva srpskopравoslavne vjere tijekom 15. i 16. stoljeća i ispravio neke krive podatke starije srpske historiografije. Zaključio je da bez dodatnih istraživanja i novih izvora, samo na temelju imena i prezimena, nije moguće odrediti nečiju etničku pripadnost, to jest raspravljati o srpskim imenima u Koprivnici i Kamengradu tijekom 15. stoljeća jer je većina imena latinizirana te nije moguće utvrditi odnosi li se etnik Vlah koncem 16. stoljeća isključivo na doseljeno pravoslavno stanovništvo

tvo ili ima i ostataka predslavenskoga stanovništva. Istaknuo je da neke teze Radoslava Grujića o naseljavanju Srba na to područje tek treba potvrditi detaljnijim istraživanjima, a kao netočne naveo je Grujićeve zaključke o postojanju srpske pravoslavne crkve u Glogovcu 1514 godine, o prisutnosti Srba u selu Osijeku prije kraja 16. stoljeća te tezu kako je selo Plavšinci nazvano po vojvodi Plavši Margetiću, koje je prema Petrićevu mišljenju nastalo koncem 16. stoljeća. Isto tako, osvrnuo se na početke manastira Lepavine i zaključio da jedini čvrsti tragovi o djelatnosti ovoga manastira potječu iz 17. stoljeća, dok je sve ostalo vezano uz predaju.

Na temelju podataka iz izvora autor je kao različite skupine stanovništva u Varaždinskoj generalatu naveo Vlahe, odbjegle kmetove, Slavonce, Predavce i skupinu ostalih doseljenika (Bezjake, Kranjce, Dolenjce, Majdake, Šijake, Rome, Židove, pokrštene muslimane, Nijemce, Bugare i Čehe). Upozorio je da kod opisivanja njihovih karakteristika ne treba inzistirati na jednoznačnome tumačenju pojmovima jer izvori ne sadrže takve podatke iz kojih bi se mogao sagledati objektivniji kriterij za određivanje jasnoga etničkog karaktera i etničke pripadnosti pojedinih skupina stanovništva. Detaljnije je opisao doseljavanje Vlaha napomenuvši da su se pod pojmom pravoslavnih Vlaha našli i pojedini pripadnici drugih etničkih skupina koji ranije nisu bili pravoslavni vjernici, ali i da je dio vlašćkoga, izvorno pravoslavnoga, stanovništva tijekom katoličke obnove prelazio na rimokatoličku vjeru. Procijenio je da su pravoslavni Vlasi, koji su bili štokavci i vjernici Srpske pravoslavne crkve, početkom 17. stoljeća na području koje će se postupno oblikovati kao Varaždinski generalat predstavljali većinu stanovništva, dok su u dijelu Križevačke županije, koji je ostao pod vlašću bana i Sabora, bili manjina s udjelom od četrnaest posto. Broj pravoslavnih Vlaha u Varaždinskoj generalatu tijekom 17. stoljeća rastao je, a u Križevačkoj županiji padao zbog doseljavanja rimokatolika i vjerojatno zbog prihvaćanja rimokatoličanstva izvorno pravoslavnih

stanovnika. Kao poseban fenomen izdvojio je udvostručivanje ukupnoga broja pravoslavnoga stanovništva u Varaždinskoj generalatu u granicama prije 1699. godine te opadanje udjela pravoslavnoga stanovništva u prvim i najstarijim vlašćkim naseljima Varaždinskoga generalata, što je objasnio iseljavanjem i stvaranjem novih naselja unutar generalata, doseljavanjem iz drugih dijelova Krajine i prihvaćanjem katoličke vjere. Na temelju postojanja etnika u katoličkim selima, koji ukazuju na doseljenike iz jugoistočnoga prostora (na primjer Vlah, Vlahović, Vlahek, Rasanecz, Szerblin i Racz), autor je zaključio da prostorna rasprostranjenost etnika Vlah pokazuje kako su vlašće migracije izvan većih vlašćkih naselja bile poprilično disperzirane i obuhvaćale su veliki dio prostora Križevačke županije i Varaždinskoga generalata. Vlasi doseljeni u Provincijal živjeli su u različitome zavisnoseljačkom statusu pa su neki posjedovali selišta i postali slobodnjaci, a drugi nisu (privatni Vlasi), dok su slobodnjaci, koji su se pojavili u 17. stoljeću kada su im vlastelini morali dodijeliti povoljniji položaj kako ne bi preselili u Varaždinski generalat, u 18. stoljeću postali nepotrebni jer nije bilo ratova pa je plemstvo nastojalo promijeniti njihov položaj.

Govoreći o odbjeglih kmetova koji su odlazili na posjede u blizini Krajine ili u nju, autor je naveo da je tijekom 17. stoljeća bilo iseljavanja iz Zagorja zbog rasta broja podložnika i pogoršanja položaja kmetova te i iz Posavine, a kao najvažnije naseljavanje spomenuo je ono iz Međimurja u podravski dio Križevačke županije. Tu su doseljavali vojnici-seljaci, oslobođeni od kmetskih obaveza, koje je na posjedima držala vlastela za obranu, a koji joj nisu više bili potrebni kada je Međimurje koncem 17. stoljeća prestalo biti pogranično društvo na granici. Slavonci (Slovenci ili Slovinci), koji se spominju kao posebna skupina stanovništva u generalatu, bili potomci starosjedilačkoga srednjovjekovnog stanovništva koje je govorilo kajkavski i nazvano po srednjovjekovnome Slavenskom Kraljevstvu, to jest "slovenskom orszagu" ili imenu "Slovenje" za to područje u 16. stolje-

ću, koje se može naći i kod Antuna Vramca i Pavla Rittera Vitezovića. Prema autorovu mišljenju širenju hrvatskoga imena i na područje srednjovjekovne Slavonije doprinijelo je više čimbenika - promjena etničke strukture doseljavanjem hrvatskoga stanovništva južno od Kupe na opustošena vlastelinstva, koje su starosjedioci nazivali Hrvatima, zatim preseljenje rodovskoga starog plemstva (Draškovića, Keglevića i drugih) na sjever, čime su učvršćene veze Slavonije i Hrvatske pa brojčano smanjivanje slavonskoga (a posebno hrvatskoga) plemstva i ujedinjenje dvaju posebnih sabora u jedan te prodornost hrvatske identifikacije zbog prevlasti hrvatskog plemstva i nepostojanja konkurencije iz Dalmacije, koja je ostala izvan vlasti Sabora i bana, kao i djelatnost inteligencije na stvaranje nove hrvatske identifikacije. Autor je napomenuo da je "slovensko" nazivlje ostalo u uporabi i u 18. stoljeću u Varaždinskom generalatu. Na primjer, postojala su sela s toponimima "Slovenski" i "Vlaški", iz čega se može zaključiti koje je podrijetlo stanovništva u tim selima. O Predavcima, skupini koja se najčešće javlja u izvorima s Vlasima i Slavoncima do kraja šezdesetih godina 17. stoljeća, autor je zaključio da ih se ne može držati bosanskim katolicima, što su u ispravama tvrdili zagrebački biskupi, nego se radi o doseljenicima koji su se kao mogući novo(štokavci) od Slavonaca razlikovali po govoru, odnosno da su to podrijetlom različite skupine istoga imena koje se s osmanske strane ne pojavljuju kao militarizirane skupine, a mogle su težiti tome statusu u promijenjenim situacijama na habsburškoj strani. Od ostalih skupina doseljenika autor je spomenuo Kranjce, koji su prema njegovu mišljenju bili doseljenici iz dijelova slovenskoga etničkog prostora, zatim Dolenjce, za koje pretpostavlja da su doseljenici iz Prčেকije i donjega Prekomurja, Bezjake, kajkavsko stanovništvo sa zapadnih rubnih područja blizu granice sa Svetim Rimskom Carstvom, potom Šijake, skupine doseljenika iz Osmanskoga Carstva za koje autor tvrdi da su naseljeni još koncem 16. stoljeća, Majdake, doseljenike iz Gorsko-

ga kotara ili Jastrebarskoga i okolice, a zatim i doseljenike s ugarskoga područja (na primjer Sekelje iz Transilvanije, Rome, Židove, pokrštene muslimane, Nijemce, pod kojima se zapravo mislilo na vojnike iz Štajerske ili Kranjske pa i iz Hrvatske te Čehe, Bugare i Poljake). Analizirajući raspoložive podatke o stanovništvu autor je zaključio da su pravoslavni Vlasi početkom 17. stoljeća činili nešto manje od polovice ukupnoga stanovništva Varaždinskoga generalata, a koncem toga stoljeća katolici i Vlasi činili su približno polovicu stanovništva. Tijekom 18. stoljeća došlo je do pada pravoslavnoga stanovništva na 29 posto, dok je udio katoličkoga stanovništva porastao na 71 posto, a sredinom 19. stoljeća udio pravoslavnoga stanovništva pao je na 24 posto. Prema autorovoj procjeni u Varaždinskom generalatu početkom 17. stoljeća živjelo je oko 15.590 stanovnika, a krajem stoljeća oko 50.810 stanovnika. U Križevačkoj županiji koncem 16. stoljeća bilo oko 12.350, a koncem stoljeća 33.580 stanovnika, dok je stanovništvo cijeloga područja Križevačke županije i Varaždinskoga generalata poraslo s 27.940 na 84.400 stanovnika do konca toga stoljeća. Opisujući proces urbanizacije istraživanoga područja autor je utvrdio postojanje nekoliko skupina gradskih naselja i to: slobodnih kraljevskih gradova (Koprivnica i Križevci), privilegiranih trgovišta (Ivanić i Cirkvena), trgovišta i trgova nastalih u srednjemu vijeku koji su zadržali status gradskih naselja u dijelu 17. stoljeća, novih trgovišta te trgovišta i trgova koji su pretvoreni u sela. Primijetio je da je dolazak veće količine novca na vojnokrajiški prostor utjecao na potrebe vojnika za trgovinom, što je rezultiralo stvaranjem novih gradskih naselja-trgovišta uz vojne utvrde i obnavljanjem srednjovjekovnih trgovišta koja nisu bila kontinuirano naseljena, na primjer Međurača, Čazma i Virje. Na temelju raspoloživih podataka zaključio je da je proces (re)urbanizacije bio najintenzivniji do sredine 17. stoljeća i podudara se s ukupnim procesom kolonizacije urbanih i ruralnih naselja, a koncem stoljeća stupanj urbaniziranosti Varaždinskoga gene-

ralata bio je dvostruko niži od stupnja urbaniziranosti u Križevačkoj županiji. Primijetio je da je pojačana kolonizacija utjecala i na socioekonomske promjene jer je naseljavanje utjecalo na razlike u položaju zavisnoga seljaka u Križevačkoj županiji i drugim područjima zato što plemstvo doseljenome seljaštvu na posjede bliže krajiškome prostoru nije moglo nametnuti iste obaveze kao u unutrašnjosti. Opisujući seoska naselja na istraživanome području autor je predložio novu klasifikaciju ruralnih naselja i upozorio da su postojale osamljene kuće i zaseoci koji su se u 18. i 19. stoljeću razvili u sela (raštrkanoga tipa ili zbijena), a prema tlocrtu mogla su biti grudasta ili gomilasta, nizna i cestovna sela, a najuobičajenija sela u Križevačkoj županiji i Varaždinskome generalatu bila su prijelazna sela s elementima i gomilastoga i cestovnoga naselja. Autor je primijetio da je kolonizacijom katoličkoga stanovništva i stvaranjem naselja s katoličkim stanovništvom blizu granice trebalo stvoriti neku vrstu tampon zone između vlaških sela i Osmanskoga Carstva te kontrolirati već ranije doseljeno vlaško stanovništvo iako je javni razlog za naseljavanje katolika bliže granici bilo sprječavanje vlaške trgovine kršćanskom djecom. Zaključio je da je proces pomicanja naseljenoga područja na istok završen do Bečkoga rata, a da je posljedica naseljavanja katoličkoga stanovništva - ili u postojeća vlaška naselja ili istočno od njih - bila ta da su Vlasi na najvećemu dijelu pograničnoga područja izgubili status prve linije obrane i prestali živjeti na samoj bojišnici.

Knjiga Hrvoja Petrića o Križevačkoj županiji i Varaždinskome generalatu vrlo je kvalitetno djelo koje pruža dosad najdetaljniji opis razvoja, nastanka i funkcioniranja ovoga dijela Hrvatsko-slavonske vojne krajine u 17. stoljeću. Ona ne daje definitivne odgovore na sva pitanja o kojima je autor govorio (Na primjer, iz teksta je vidljivo da o procesu katoličke obnove i djelovanju zagrebačkih biskupa na krajiškome području tek treba poduzeti detaljnija istraživanja.), ali rezultati autorova istraživanja izneseni u ovoj knjizi ukazuju na

potrebu sličnih istraživanja i ostalih dijelova Vojne krajine te Banske Hrvatske i u drugim razdobljima.

Zlatko Kudelić

Sándor Bene, Zoran Ladić, Gábor Hausner (ur.) *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti.* Zagreb: Matica hrvatska, Biblioteka Zbornici, 2012., 558 stranica

U izdanju Matice hrvatske objavljen je zbornik radova *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti.* Zborniku je prethodio znanstveni skup održan u Matici hrvatskoj (1. listopada 2009.), koji su priredili Sándor Bene iz Istraživačkoga centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, Zoran Ladić s Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne znanosti HAZU i Gábor Hausner iz Instituta i muzeja za vojnu povijest u Budimpešti. Zbornik sadrži osamnaest radova od čega je deset priloga mađarskih autora, a osam hrvatskih. Na kraju svakoga rada nalazi se popis izvora i literature te sažetak na hrvatskom i mađarskom jeziku, a na kraju Zbornika nalazi se kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova te popis autora.

Uloga i značenje obitelji Zrinski u hrvatskoj povijesti dobro je poznata ne samo povjesničarima i drugim istraživačima nego i široj javnosti u Hrvatskoj. Doprinos te hrvatske magnatske obitelji u političkoj, gospodarskoj i kulturnoj povijesti dosad je bio tema mnogobrojnih znanstvenih i popularnih radova. Ipak, zbog jezične barijere istraživački rezultati mađarske historiografije nisu dovoljno poznati u Hrvatskoj jednako kao što su rezultati hrvatske historiografije nedovoljno iskorišteni u Mađarskoj. Poticaj za zajednički skup mađarskih i hrvatskih istraživača nastao je nakon objavljivanja dva zbornika

- *Povijest obitelji Zrinski* (urednik Zoran Ladić, Zagreb 2007.) i *Höszgaléria: A Zrinyiek a magyar és a horvat historiában (Junačka galerija: Zrinski u mađarskoj i hrvatskoj povijesti*, urednik Sándor Bene Gábor Hausner, Budimpešta, 2007.), u kojemu su bili zastupljeni i hrvatski autori. Suradnja između hrvatskih i mađarskih znanstvenika doprinijela je ideji za održavanje zajedničkoga znanstvenog skupa i zbornika radova s naglaskom na nove ili nedovoljno poznate aspekte bilo mađarskim bilo hrvatskim istraživačima. No, kako je ovaj zbornik ipak prvenstveno namijenjen hrvatskome čitateljstvu, od velikoga će zanimanja biti radovi mađarskih povjesničara iz kojih se, između ostaloga, može iščitati koliki su trag Zrinski ostavili u mađarskoj povijesti i koliko su bili važni za mađarsku kulturu i identitet. Zbog toga se uredništvo također odlučilo ne zadržati isključivo na političkoj povijesti pa su kao autori priloga uvršteni i istraživači vojne povijesti, povjesničari umjetnosti, književnosti i arheolozi.

Zbornik započinje radom Damira Karbića i Suzane Miljan *Knezovi Zrinski u 14. i 15. stoljeću između staroga i novoga teritorijalnog identiteta*, koji podsjeća na stariju povijest roda Zrinskih odnosno njihove prethodnike bibrirske Šubiće. Autori istražuju kako su Zrinski u novoj sredini gradili novi identitet i što su zadržali od svoga starog identiteta ukazujući na njihovu izgradnju posjeda, klijentelske odnose i ženidbene strategije. Krešimir Regan u radu „*Orlovo gnijezdo*“ *obitelji Zrinski – plemićki grad Ozalj* istražuje drugo vrlo važno uporište te obitelji u Hrvatskoj. Autor analizira fortifikacijski i arhitektonski razvoj utvrde od 13. pa sve do 20. stoljeća potkrijepivši rad brojnim slikovnim prilogima (tlocrtima i rekonstrukcijama). Géza Pálffy u članku *Prekogranična povezanost Nikole IV. i Nikole VII. Zrinskog (Hrvatsko-mađarska plemićka obitelj u aristokraciji Ugarsko-hrvatskog Kraljevstva i u Habsburškoj Monarhiji)* obrađuje dva slavna pripadnika roda Zrinskih koji su ostavili veliki trag u formiranju mađarskoga i hrvatskoga identiteta: Nikolu IV., branitelja Sigeta te bana i

pjesnika Nikolu VII., koji se iskazao u mnogim bitkama protiv Osmanlija. Potom slijede tri rada koji također obrađuju važne posjede Zrinskih: Dragutin Feletar u radu *Značenje Zrinskog Legrada i Novog Zrina u obrani od Osmanlija* analizira vojno-stratešku ulogu spomenutih posjeda u obrani od Osmanlija, Gábor Hausner, Lajos Négyesi i Jozsef Padányi u radu *Novi Zrin u svjetlu izvora i istraživanja terena* zaključuju kako je izgradnja Novoga Zrina rezultat pomnoga planiranja obrane uz znatnu podršku bečkoga dvora, Venecije i štajerskih plemića, dok Hrvoje Petrić u radu *Prilozi poznavanju veza Zagreba i Zrinski* ukazuje na doprinos nekih članova obitelji u razvoju Zagreba. István Bitseky analizira ep *Obsidio Szigetiana* u radu *Pogled na povijest i slika nacije u epu Nikole Zrinskog*, a Sándor Bene analizira ulogu rodoslovlja i mitologije u građenju identiteta Zrinskih u radu *Povijest jedne obiteljske povijesti: Rađanje i žanrovska pozadina genealogije Zrinskih*. László Szörényi u radu *I Mađar i Hrvat: Pojam domovine kod Nikole Zrinskog* potvrđuje raniju tezu o dualističkome patriotizmu Zrinskih i prema mađarskoj i hrvatskoj domovini, a Ágnes R. Várkonyi u radu *Očevi i sinovi; Naraštaji i vrijednosni sustavi u obitelji Zrinski* istražuje zajedničke čimbenike koji su povezivali generacije Zrinskih kroz stoljeće i pol. Margarita Šimat Sveštarov u radu *Dioskurska ikonografija braće nikole i Petra Zrinski u 17. stoljeću: (Zrinska concordia u metafori i alegoriji)* analizira nekoliko onodobnih ikonografskih uzoraka, dok Ivan Golub prikazuje veze članova obitelji Zrinski i Lippay s Jurjem Križanićem analizirajući njihove slične političke ideje u radu *Zrinski, Križanić i Lippay – tragovi dodira*. Posebna pozornost pridana je dvojici posljednjih muških članova obitelji Zrinski: Gábor Hausner u radu *Posljednji junak obitelji Zrinski: Grof Adam Zrinski (1662.-1691.)* a János J. Varga u radu *Ivan Antun Zrinski, kraljev zatočenik*. Márton Szilágyi u radu *Rekanonizacija Nikole Zrinskog u mađarskoj književnosti s kraja 18. i početka 19. stoljeća* i Péter Hajdu u radu *Uskrnuće sigetskog junaka (Mikszáth i njegov roman Nova*

Zrinijada) analiziraju ulogu te obitelji u književnosti: Szilágyi razmatra pjesnički opus Nikole Zrinskog, a Hajdu analizira roman Kálmána Mikszátha *Nova Zrinijada*, koji se smatra najoriginalnijim djelom mađarskoga povijesnog romana. Alojz Jembrih u radu *Bartolićeve književno-zrinske teme* prikazuje dugogodišnji znanstveni rad Zvonimira Bartolića, autora brojnih književno-povijesnih radova o Zrinskim i ozaljsko-čakavskome krugu hrvatskih pisaca. Posljednji rad Drage Miletića *Prijedlog za projekt: Banovina – postojbina Babnića i Zrinskih* upozorava na loše stanje bogate spomeničke baštine na prostoru Banovine među kojima su i nekadašnji posjedi Zrinskih te daje prijedloge kako se takva infrastruktura treba bolje turistički iskoristiti.

Bruno Škreblin

Robert Skenderović, *Najstarija knjiga brodske Župe Presvetog Trojstva (1701. – 1735.)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012., 323 stranica

U izdanju Hrvatskoga instituta za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskome Brodu godine 2012. objavljena je knjiga Roberta Skenderovića *Najstarija knjiga brodske Župe Presvetog Trojstva (1701. – 1735.)*. Knjiga je nastala na temelju analize prve matične knjige u Brodu – matične knjige krštenih Rimokatoličke župe Presvetog Trojstva koja obuhvaća vremensko razdoblje od 1701. do 1735. godine. Prema riječima samoga autora cilj ove knjige jest približiti čitateljima matične knjige kao povijesni izvor, upozoriti na njihovu važnost te na brojne mogućnosti interpretacije i prikaza svekolikih sastavnica iz društvene i obiteljske svakodnevice. Važnu sastavnicu u svim oblicima života toga slavonskog kraja, poglavito u obnovi pastoralnoga života nakon oslobođenja od osmanske uprave, imali su franjevci

pod čijim je okriljem i nastala navedena matrica te, sukladno tome, i matičnu knjigu koja je središnji predmet istraživanja treba promatrati i u kontekstu obnove crkvenoga života u Slavoniji. Zbog metodoloških ograničenja pri analizi matičnih knjiga protostatističkoga razdoblja autor je u raščlambi ove matične knjige naglasak stavio na četiri istraživačke teme – migracijski procesi, gradska elita, elementi socijalne strukture stanovništva i razvoj imenske formule.

Knjiga se sastoji od osam poglavlja nakon kojih slijedi *Zaključak* na hrvatskom (249-254) i engleskom jeziku (255-260), *Prilozi* (261-281) u kojima su objavljeni najzanimljiviji dijelovi matičnih knjiga (primjerice vjerski prelasci muslimana, protestanata i pravoslavaca), popis redovnika franjevačkoga samostana Presvetoga Trojstva te posvjedočenja o pastoralnome radu franjevaca. Knjigu upotpunjuju popisi korištenih izvora i relevantne literature (*Izvori i literatura* 283-291), *Kazalo osobnih imena* (293-307), *Kazalo geografskih imena* (309-322) i *Bilješka o autoru* (323).

U uvodnome poglavlju (*Uvod*, 13-18) autor predstavlja matične knjige kao prvo-razredan izvor za proučavanje demografske prošlosti nekoga kraja. Ističe specifičnosti metodoloških postavki (točnije metodoloških ograničenja) analize matičnih knjiga protostatističkoga razdoblja, ali iznosi i brojne mogućnosti kao i teme koje se otvaraju analizom toga vrijednog povijesnog izvora.

U prvome poglavlju *Matične knjige kao povijesni izvor* (19-32) autor prikazuje stav državne i crkvene administracije prema matičnim knjigama, poglavito s aspekta uključivanja crkvene administracije u državni sustav u sklopu terezijanskih reformi. U drugome dijelu poglavlja opisuje početke vođenja matičnih knjiga na području Slavonije s naglaskom na političke i crkvene okolnosti nastanka prvih matica na navedenome području.

Djelovanje franjevačkoga reda u Slavoniji, točnije na brodske području, tema je drugoga poglavlja *Osnivanje župe i samostana*

Presvetog Trojstva (33-62). Uz brojne podatke koji potvrđuju stoljetnu tradiciju brodske franjevačke zajednice autor obrađuje dva temeljna pitanja. Prvo se odnosi na problem središta brodske župe, koje se postavlja zbog oprečnih povijesnih izvora, dočim se drugo istraživačko pitanje odnosi na dataciju posvećenja Župe Presvetoga Trojstva. Također, autor iznosi temeljne podatke vezane uz obnovu pastoralnoga života nakon oslobođenja od Osmanlija, poglavito pitanje granica biskupije, obnove crkvene hijerarhije te uloge franjevaca u organizaciji školstva u Brodu.

Prilozi za biografije poznatijih franjevaca (63-80) treće je poglavlje knjige u kojemu autor temeljem upisa u matičnu knjigu utvrđuje prisutnost pojedinih franjevaca u župi tijekom prve polovice 18. stoljeća. Autor je analizom upisa u maticu identificirao preko 150 franjevaca (popis objavljen u Prilogu 1., 261-265), a njihove biografske podatke detaljnije raščlanjuje s obzirom na podrijetlo – franjevci iz Slavonije, iz Bosne i Hercegovine, iz Podunavlja, Dalmacije te franjevci njemačkoga podrijetla.

Analiza brodske matične knjige, točnije zapisi koje se odnose na podrijetlo i mjesto dolaska roditelja i kumova, otkrivaju i vrijedne podatke o granicama Župe Presvetoga Trojstva, što je tema četvrtoga poglavlja *Granice brodske župe Presvetog Trojstva* (81-146). Raščlamba brodske gravitacijskog prostora središnji je autorov interes, a uz analizu prvih spomena imena mjesta i naselja autor uz svako mjesto veže i prezimena karakteristična za pojedini kraj.

Migracije i etnička struktura doseljenika (147-163) tema su petoga poglavlja, u kojemu autor razrađuje tri glavna smjera doseljavanja. Prve, najintenzivnije migracije odnose se na doseljenike iz Bosanskoga pašaluka, a od njih brojem prednjače Sarajlije. Drugi migracijski smjer povezan je s doseljavanjem stanovništva iz Slavonije i Hrvatske. Brođani su ženidbama i kumstvima najviše bili povezani sa stanovnicima Požege, Gradiške, Osijeka te doseljenicima iz Zagreba, Karlovca, Ivaniča

i Kostajnice. Kao treći, brojčano najmanji, migracijski smjer autor ističe doseljavanja iz drugih zemalja Habsburške Monarhije i Svetoga Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti.

Doseljavanja u Brod povezana su i s oblikovanjem gradske elite tijekom prve polovice 18. stoljeća. U šestome poglavlju *Društvene strukture* (164-216) – tragom spomena u matičnim upisima – autor utvrđuje pripadnike gradske elite koju su činili vojni časnici, državni službenici, pripadnici slobodnih zanimanja te domaći trgovci i obrtnici. Nakon raščlanjivanja temeljnih zanimanja koja su činila gradsku elitu, metodom rekonstrukcije mreže kumstava prikazuje njihovu uključenost u brodsko društvo.

U osmome poglavlju *Struktura upisa u matičnu knjigu* (217-234) objašnjava formulu upisa krštenika u matičnu knjigu te navodi broje primjere odstupanja kao i neke posebnosti upisa u brodsku maticu. Također, autor analizira propuste (izostanak potrebnih elemenata formule upisa), pogreške (netočni podatci) te kronološke nedosljednosti brodske maticu, kojima je otežana provedba kvantitativnih metoda kao i druge analize karakteristične za povijesnu demografiju.

Posljednje poglavlje knjige nosi naslov *Razvoj imenske formule* (235-248). Primjenom antroponomastičke metode autor analizira formiranje i stabilizaciju imenske i prezimenske formule brodske stanovništva. Ističe najčešća imena i povezuje ih s katoličkom tradicijom davanja imena kao i s obiteljskom tradicijom imenskoga nasljeđivanja. Analizom prezimenske formule prikazuje proces formiranja prezimena iz očeva imena, nadimka i zanimanja ili pak prema podrijetlu ili toponimu.

Primjenjujući brojne znanstvene metode povijesne demografije i povijesne antroponimije autor je prikazao povijest Broda i brodske župe na sistematičan i zanimljiv način. Knjiga zorno prikazuje matične knjige i predstavlja ih čitateljima kao povijesni izvor, upozorava na njihovu važnost i na bogatstvo povijesnih činjenica koje se u njima nalaze,

ali i analizira i ukazuje na brojne metodološke probleme pristupa analizi matičnih knjiga iz 18. stoljeća. Ova knjiga nije namijenjena samo stanovnicama Broda i okolice, koji u njoj mogu pronaći brojne genealoške i antropimijske podatke kao i podatke iz brodske svakodnevice, povijest obitelji i stanovništva, nego je namijenjena i stručno-znanstvenoj javnosti kao predložak za buduća demografska istraživanja slavonskoga kraja ali i ostalih hrvatskih krajeva.

Maja Katušić

Charles Ingraio, Nikola Samardžić i Jovan Pešalj (ur.), *The Peace of Passarowitz, 1718. West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2011., 310 stranica*

Od 14. do 15. studenoga 2008. godine, u organizaciji Odeljenja za istoriju Filozofskoga fakulteta u Beogradu, Narodnoga muzeja Požarevac i uz potporu Ministarstva za razvitak znanosti i tehnologije, održan je međunarodni znanstveni skup "The Peace of Passarowitz, 1718.", kojim je proslavljena 290. obljetnica Mira u Požarevcu. Tri godine kasnije u suradnji s Charlesom Ingraom, profesorom srednjoeuropske povijesti ranoga novog vijeka na Sveučilištu Purdue u Indiani, tiskan je istoimeni zbornik. Objavljena publikacija sadrži osamnaest članaka na engleskome jeziku grupiranih u četiri tematske sekcije: The General Outlook; International Relations, Diplomacy and Warfare; Society, Economy, and Trade; Ideas, Arts, and Culture. Na početku knjige nalazi se zahvala Nikole Samardžića, profesora povijesti na Filozofskome fakultetu u Beogradu u kojoj je istaknuto da, unatoč naslovu, sadržaj knjige obuhvaća širi vremenski period od Karlovačkoga do Beogradskoga mira (1699. - 1739.) /vii-viii/. Slijedi popis od ukupno 39 grafova, ilustracija i karata kojima je olakšano praćenje raznovrsnih tema iz demografske, političke i kulturne povijesti /ix-xi/. Pripremajući

prostorno i orijentacijski čitatelje na problematiku članaka, tekstovima prethodi prva geografska karta /xii-xiii/, koja se zajedno s ostalim kartama može pronaći na internet-skoj stranici Sveučilišta Purdue (<http://docs.lib.purdue.edu/passarowitz>). Na kraju knjige se uz kazalo (293-310) nalazi i popis autora, njihovo akademsko zvanje, mjesto zaposlenja i kontakt putem e-pošte (291-192).

Prva tematska sekcija *General Outlook* počinje člankom glavnoga urednika Charlesa Ingraoa "The Hasburg-Ottoman Wars and the Modern World" (3-8) u kojemu autor glavni razlog povijesnome zaboravu Požarevačkoga mira pronalazi u novim okolnostima nastalima točno dva stoljeća nakon 1718. godine. Kraj Prvoga svjetskoga rata doveo je do pojave nacionalnih povijesti koje su, zanemarujući dug period mirnoga suživota, potencirale patnju života u Habsburškome, Ruskome i Osmanskome Carstvu. Takav razvoj događaja relegirao je Požarevački mir "to a back shelf, if not exactly the dustbin of history." (3. str.). Ingraio se na koncu pozabavio konceptom 'what if history' anticipirajući budućnost Balkana u slučaju da je Habsburška Monarhija 1718. godine unutar svojih granica bila uklopila ostatak Rumunjske i Srbije. Kako bi čitatelji bolje razumjeli šire društvene pojave i upoznali događaje koji su prethodili i slijedili Miru u Požarevcu, drugi urednik zbornika Nikola Samardžić u članku "The Peace of Passarowitz, 1718: An Introduction" (9-37) donosi sustavan prikaz konflikata na Istoku i Zapadu u razdoblju od 1699. godine do 1739. godine. Opći pregled Mira u Požarevcu zadržava članak "The Peace of Passarowitz in the Historical Sciences, 1718-1829" (39-50) Martina Petersa s Instituta za povijest u Mainzu u kojemu je predstavljena literatura zapadnoeuropske provenijencije nastala neposredno nakon Mira u Požarevcu (1718. - 1829.). Peters je na primjeru Požarevačkoga mira otvorio pitanje različitih prijevoda međudržavnih sporazuma koji omogućavaju raznovrsne interpretacije povijesne zbilje.

Nakon općega povijesnog i historiografskog uvoda slijedi razradba konkretnih i užih tema koje tvore drugu tematsku jedinicu "International Relations, Diplomacy, and Warfare" (51-108). Članak "The Impact of the Treaty of Passarowitz on the Habsburg Monarchy" (53- 62) Harald Heppnera sa Sveučilišta u Grazu i asistentice Daniele Schanes kategorizira posljedice koje je Mir u Požarevcu ostavio na prostoru Habsburške Monarhije, a istu tematiku - na primjeru druge potpisnice Požarevačkoga mira - obradio je Egidio Ivetić sa Sveučilišta u Padovi u prilogu "The Peace of Passarowitz in Venice's Balkan Policy" (63 - 72). Kako bi dokazao tezu da 1718. godina nije granična linija prosperiteta i nazatka Republike, Ivetić predstavlja događaje koji su prethodili 1718. godini i smješta početak krize u 17. stoljeće. Konstatira da je Mir u Požarevcu, s jedne strane, javno pokazao slabosti Republike, ali s druge strane omogućio ekonomski i socijalni oporavak Dalmacije i Mletačke Albanije nakon duge stagnacije izazvane ratovima. Izostanak priloga o utjecaju Požarevačkoga mira na treću potpisnicu sporazuma, u kojoj je 1718. godine počelo 'doba tulipana' (*Lâle Devri*), nadoknađen je izvanrednim doprinosom dvojice renomiranih osmanista: Rhoadsa Murpheyja sa Sveučilišta u Birminghamu i Gábora Ágostona sa Sveučilišta u Georgetownu. Murphey je u članku "Twists and Turns in the Diplomatic Dialogue: the Politics of Peacemaking in the Early Eighteenth Century" (73-91) detaljno opisao četiri osnovne strategije koje su na pripremnim sastancima koristile zaraćene strane kako bi ograničile težnje suparnika, na suptilan način povećale ugled svojih vladara i u konačnici postigle povoljnije uvjete mira. Prikazan je zastoj u komunikaciji nastao zbog protokolarnih i praktičnih pitanja, rješavanje kojih su potpisnice sporazuma koristile za simboličnu demonstraciju svoje moći. Potrebno je naglasiti da je osmansko stajalište rekonstruirano 'iz prve ruke' temeljem dragocjenoga osmanskog djela *Tarih-i Râşid*, koje je napisao Mehmed Raşid, službeni kroničar (vakâüvis) Visoke porte od 1714.

do 1721. godine. I Ágoston je u prilogu "The Ottoman Wars and the Changing Balance of Power along the Danube in the Early Eighteenth Century" (93 - 108) posegnuo za Raşidovom poviješću kako bi rekonstruirao vojnu snagu Osmanlija početkom 18. stoljeća. Pozornim izračunom učinkovite i neučinkovite vojne snage Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva od sredine 17. stoljeća do Požarevačkoga mira, Ágoston je dokazao (i grafovima ilustrirao) da je na početku 18. stoljeća došlo do pomaka vojne moći u korist Habsburgovaca.

Treća, ujedno i najdulja, sekcija *Society, Economy, and Trade* broji sedam članaka koji najvećim djelom obrađuju posljedice Ugovora o slobodi trgovine i pomorstva potpisanoga između Habsburške Monarhije i Osmanskoga Carstva tjedan dana nakon Mira u Požarevcu. Sekciju otvara Enes Peliđija, jedini suradnik sa Sveučilišta u Sarajevu, s prilogom "The Influence of the Peace of Passarowitz on Bosnia" (111-130) u kojemu na temelju izvorne arhivske građe istražuje posljedice Požarevačkoga mira na administrativnu, vojnu i društvenu strukturu periferne provincije Osmanskoga Carstva. Autor zaključuje da je godina 1718. na prostoru Bosanskoga ejaleta ostavila velike posljedice, od kojih je najvažnija promjena mentalne strukture muslimanskoga stanovništva. Naime, sultanovi podanici u Bosni, poučeni negativnim ratnim iskustvom, razvili su uvjerenje o samostalnoj obrani svoga teritorija. Taj stav im je dva desetljeća nakon Požarevačkoga mira osigurao neočekivanu pobjedu nad Austrijancima. Dan D. Y. Shapira sa Sveučilišta Bar-Ilan u Izraelu donosi pregled angažmana zastrašujuće krimsko-tatarske konjice koja je u osmanskim ratovima korištena za pljačkanje i teroriziranje protivničkoga teritorija. Unatoč naslovu, članak "The Crimean Tatars and the Austro-Ottoman Wars" (131-140) velikim dijelom opisuje vojne pothvate pomoćnih tatarskih trupa u osmanskim ratovima s Rusijom i Perzijom. U razdoblju od 1678. do 1737. godine na području Habsburške Monarhije zabilježeno je šest tatarskih provala,

od kojih je tek jedna vezana za Osmansko-austrijski rat 1714. - 1718. godine (134. str.).

Slijede tri izvrsna priloga koja obrađuju trgovinski sporazum Osmanskoga Carstva i Habsburške Monarhije i njegovu primjenu u razdoblju nakon Požarevačkoga mira: Jovan Pešalj "Making a Prosperous Peace: Habsburg Diplomacy and Economic Policy at Passarowitz" (141-157), Numan Elibol i Abdullah Mesud Küçükkalay "Implementation of the Comercial Treaty of Passarowitz and the Austrian Merchants, 1720-1750" (159-178) i Hrvoje Petrić "The Navigation and Trade Agreement of 1718 and Ottoman Orthodox Merchants in Croatia and the Military Border" (179-189). Perspektivni asistent s Filozofskoga fakulteta u Beogradu i treći urednik zbornika Jovan Pešalj problematizira osmansko-austrijske ekonomske veze prije i poslije trgovinsko-pomorskoga sporazuma iz 1718. godine. Posebna pozornost posvećena je analizi spomenutoga sporazuma kroz prizmu razvoja i ograničenja habsburškoga tržišta. Autor na koncu zaključuje da je Požarevački mir inicirao pomak u mentalitetu vodećih ljudi Monarhije koji su, u svjetlu kamentalizma i merkantilizma, promicanju i razvoju trgovine počeli poklanjati više pozornosti. Nova ideja o trgovačkoj ekspanziji sadržana je u ekonomskome projektu Michaela Talmana iz 1725. godine, koji je detaljno obrađen u članku. Sljedeća dva priloga - razmatrajući prisutnost austrijskih trgovaca u Osmanskome Carstvu i osmanskih trgovaca na području Hrvatske i Vojne krajine nakon 1718. godine - tematski se nadopunjavaju i nadograđuju. Na temelju arhivskoga materijala čuvanoga u Istambulscome arhivu, Numan Elibol i Abdullah Mesud Küçükkalay sa Sveučilišta Eskişehir Osmangazi u Turskoj tablicama su detaljno rekonstruirali broj austrijskih trgovaca, vrstu trgovačke robe i njihova ciljana odredišta u Osmanskome Carstvu od 1720. do 1750. godine. Registri austrijskih brodova i fermani izdani austrijskim trgovcima za sigurnost plovidbe pomogli su u određivanju morskih putova, koji su zbog napada pirata (najčešće Ulcinjana) bili vrlo nesigurni. Po-

red razbojništva na kopnu i moru austrijski trgovci su u Osmanskome Carstvu naišli na niz ostalih poteškoća koje su kategorizirane i ilustrirane zanimljivim primjerima iz arhivskoga materijala. Pri predstavljanju arhivskih mikrodetalja autori su predvidjeli važnost godina koje bi dodatno koristile ostalim istraživačima. Raspravom o ekspanziji osmanskih trgovaca na područje Habsburške Monarhije Hrvoje Petrić s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu tematski se vezuje na prethodni članak. Petrić ukazuje na osmanske povrede trgovinsko-pomorskoga sporazuma i na najstariju koloniju- Koprivnicu u kojoj su pravoslavni trgovci boravili od kraja 17. stoljeća.

Prilog Vojina S. Dabića sa Filozofskoga fakulteta u Beogradu "The Habsburg - Ottoman War of 1716-1718 and Demographic Changes in War-Afflicted Territories" (191- 208) na temelju izvorne arhivske građe Hofkammerrarchiva u Beču i Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu analizira demografske promjene u Temišvarskome Banatu, Srijemu, istočnoj Srbiji i Bosanskoj Posavini od 1717. do 1739. godine. Istraživački rezultati vizualizirani su na pet grafova, jednoj tablici i karti s naseljenim i nenaseljenim područjima Pančeva iz 1722. godine. Budući da se granice Pančeva nakon 1718. godine podudaraju s granicama osmanske nahije Pančevo (*Pançova nahiyesi*), autor je bio u mogućnosti usporediti demografsku sliku u vrijeme osmanske i austrijske vlasti. Autor navodi da je pri kraju osmanske vlasti (1717. godine) nahija Pančevo brojala je 60,77% kućanstava manje nego u 16. stoljeću. Poslijeratne migracije dovele su do daljnje depopulacije (43,82% u razdoblju od 1717. do 1720. godine), koju je austrijska vlast uspješno suzbila novom populacijskom i fiskalnom politikom - u samo sedam godina (1720. - 1727.) zabilježen je demografski rast od 61,71%. Razorno djelovanje novoga rata s Osmanskim Carstvom i epidemije kuge ogleda se u novome padu broja domaćinstava za 50,27% godine 1739. Slična rekonstrukcija provedena je za područje Bosanske Posavine i istočne Srbije, a područje Vlaške ostalo je neistraženo zbog nedostatka arhivskih po-

dataka. Unatoč arhivskim i metodološkim ograničenjima (192. i 200. str.) demografski pristup važan je za razumijevanje političkih, gospodarskih i društvenih procesa i kao takav vrijedan je prilog prikazanome zborniku. Katarina Mitrović, asistentica na Filozofskome fakultetu u Beogradu, zatvara tematsku sekciju člankom *"The Peace of Passarowitz and the Re-establishment of the Catholic Diocesan Administration in Belgrade and Smederevo"* (209-217), u kojemu iznosi poteškoće oko vjerske reintegracije područja dobivenoga Požarevačkim mirom, koje su - dogovorom austrijskoga dvora i Kongregacije za širenje vjere - okončane tek 1729. godine.

Posljednja tematska jedinica *Ideas, Art, and Culture* sadrži četiri priloga koji kulturnim pristupom proširuju spoznaje o Požarevačkome miru. Jelena Mrgić u prilogu *"Tracking the Mapmaker: the Role of Marsigli's Itineraries and Surveys at Karlowitz and Passarowitz"* (221-235) razmatra značenje kartografije u ranome novom vijeku na primjeru poznatoga kartografa Luigija Ferdinanda Marsiglija, predsjednika Komisije za razgraničenje Osmanskoga Carstva i Habsburške Monarhije na Mirovnim ugovorima u Srijemskim Karlovcima 1699. godine. Autorica pretpostavlja da su Austrijanci prilikom sklapanja Požarevačkoga mira koristili Marsiglijeve karte i nacрте, koje je izradio tijekom 1689. i 1690. godine boraveći u sjeveroistočnoj Srbiji. Jelena Mrgić je uz članak priložila tablični plan Mariglijeva puta od 1683. do 1699. godine (229-135), koji upotpunjava detaljna geografska karta (236-137). Slijedi prilog *"The Festival Book for the Exchange of Austrian and Turkish Deputations in 1719"* (239-253) kustosice Narodnoga muzeja u Smederevskoj Palanci Ane Milošević, koja je pozornost poklonila zanimljivome muzejskom predmetu - ilustriranoj knjizi ceremonijalnih sastanaka austrijskih i osmanskih delegacija tijekom Požarevačkoga mira. Analizom slikovnoga i tekstualnoga sadržaja luksuzne ceremonijalne knjige, nastale na austrijskome dvoru 1719. godine, Ana Milošević otkriva kome je ona bila na-

mijenjena i s kojom svrhom. U svome drugom doprinosu zborniku - *"The Emergence of Baroque in Belgrade"* (255-266) - Nikola Samardžić raspravlja o baroku u Beogradu, koji je prvi puta zamijećen krajem 17. stoljeća, a puni procvat doživljava nakon Požarevačkoga mira. Tematsku sekciju, a ujedno i cijeli zbornik, zatvara prilog asistenta s Katedre povijesti umjetnosti na Filozofskome fakultetu u Beogradu Vladimira Simića. Tematika Simićeva članka *"Patriotism and Propaganda: Habsburg Media Promotion of the Peace Treaty of Passarowitz"* (267-290) vezuje se uz članak Ane Milošević premda ga u zborniku ne slijedi. Simić raspravlja o medaljama koje je austrijska vlast 1718. godine pustila u opticaj među šire društvene mase s ciljem veličanja carske vlasti i kršćanskoga trijumfa. Prikazane medalje važan su izvor za proučavanja austrijske simbolografije i percepcije Osmanlija ("Drugih"). Detaljni opis kompozicije medalja i njihovih latinskih natpisa autor je upotunio slikovnim prikazima (279-284).

Prikazanim zbornikom prevladana je jezična barijera koja često koči transfer znanja. Uporabom engleskoga jezika otkrića istraživača s područja bivše Jugoslavije, a time i domaća literatura, predstavljena su širokome američko-europskom znanstvenom krugu. U izradi zbornika sudjelovali su istraživači iz raznih zemalja, što omogućava da se izložena problematika sagleda u komparativnoj perspektivi. Međutim, doprinos zborniku pružio je malen broj povjesničara s područja Hrvatske i Bosne, koji bi, među ostalim potencijalnim temama, prilogom o pitanju Neuma i Kleka obogatili suvremene međunarodne prijepore. Time bi i južne granice određene Požarevačkim mirom dobile kvalitetniju refleksiju. Unatoč tomu, prikazani zbornik bit će od velike koristi brojnim istraživačima (pogotovo stranim) jer raznovrsnim temama, kao i angažmanom znanstvenika koji po struci nisu povjesničari, znatno proširuje znanje o Požarevačkome miru. Interesantno je napomenuti da je godinu dana ranije tiskana studija Jean Bérengera *"La paix de Karlowitz"*, koja zajedno s prikazanim zbor-

nikom *"The Peace of Passarowitz, 1718."* daje poticaj za budući istraživački projekt o Beogradskome miru, koji je uslijedio već 1739. godine.

Ruža Radoš

Vlasta Švoger, *Ideali, strasti i politika. Život i djelo Andrije Torkvata Brlića.* Zagreb – Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski institut za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012., 395 stranica

Ime Andrije Torkvata Brlića dobro je poznato povjesničarima 19. stoljeća, no njegov život, lik i djelo tek su s ovom knjigom dobili sveobuhvatan prikaz. Autori koji su se bavili pojedinim temama iz burne hrvatske povijesti 19. stoljeća, ali i oni koji su se u okviru drugih humanističkih i društvenih znanosti zanimali za djelo Andrije Torkvata Brlića, istraživali su samo djelić onoga što je Brlića kao vrlo svestranu osobu, koju su - kako sama autorica naglašava u naslovu ove knjige - pokretali ideali i strasti, zanimalo i čime se bavio. Zato ovu knjigu vrijedi predstaviti široj javnosti.

Knjiga se sastoji od devet poglavlja kojima prethode predgovor i uvod, ali zapravo bismo je mogli podijeliti u dva dijela: prvi dio u kojemu se autorica na znanstveno-istraživačkoj razini bavi različitim aspektima života i djelovanja Andrije Torkvata Brlića i drugi dio u kojemu je autorica objavila građu odnosno izabrane Brličeve tekstove.

U prvome dijelu knjige, onome istraživačkom, autorica u osam poglavlja obrađuje Brličev život te njegovu javnu i publicističku djelatnost.

U prvome poglavlju „Ideali i strasti: vodilje života Andrije Torkvata Brlića“ (15-62) autorica upoznaje čitatelja s životnim putem Andrije Torkvata Brlića, od obiteljskih okolnosti u kojima je odrastao do školovanja i profesionalnih karijera koje je ostvario. Au-

torica se također bavi okolnostima koje su utjecale na mladoga Brlića i oblikovale njegova stajališta, koja je zastupao tijekom svoga kratkog ali bogatog života.

Drugo poglavlje „Andrija Torkvat Brlić – tajnik“ (63-77) autorica je posvetila Brličevom angažmanu u razdoblju od 1848. do 1853. godine kada je vršio službu tajnika kod pojedinaca i različitih političkih i kulturnih institucija naglašavajući njegov aktivniji angažman na toj funkciji od onoga koji je sama funkcija zahtijevala.

U trećemu poglavlju „Pjesnik, prevoditelj, jezikoslovac i putopisac“ (79-109) autorica je u kontekstu razdoblja u kojemu je Brlić djelovao analizirala njegovu ljubavnu i refleksivnu poeziju, prevoditeljski angažman, rad na jezikoslovnim temama te motivacijske aspekte koji su rezultirali Brličevim putovanjima i pisanjem te objavljivanjem putopisa zaključivši da ga taj rad prikazuje „(...) kao svestranog intelektualca koji je prepoznao političke i kulturne potrebe vremena u kojem je živio i koji je vlastite intelektualne i stvaralačke sposobnosti stavio u službu nacionalnog osvješćivanja i kulturnog razvoja naroda kojem je pripadao“. (109. str.)

U poglavlju „Povjesničar Andrija Torkvat Brlić“ (111-137) autorica je analizirala Brličev rad na povijesnim temama i angažman na objavljivanju povijesne građe o političkoj, vojnoj, crkvenoj, društvenoj i diplomatskoj povijesti južnoslavenskih naroda. Naglasila je, prije svega, ideološku funkciju njegova historiografskoga rada svrha koje je bila konstruiranje (južno)slavenskoga/hrvatskoga nacionalnog identiteta, ali je ipak zamijetila da je Brlić kritičkim pristupom povijesnim izvorima nastojao realizirati i njezinu znanstven funkciju.

„Članci i brošure o različitim političkim i društvenim pitanjima“ (137-201) najopsežnije je poglavlje u knjizi, što svjedoči o Brličevoj bogatoj publicističkoj djelatnosti kao i o njegovome iznimnom interesu za aktualna politička i društvena pitanja o kojima je pisao u svojim člancima. S obzirom da je

ovo poglavlje najposebnije i tematski najraznolikije, autorica ga je podijelila u nekoliko potpoglavlja, koje je oblikovala tematski. Tako se u potpoglavlju „Izvjestaji i refleksije o vojnim operacijama“ (138-142) pozabavila revolucionarnim razdobljem 1848./1849. godine kada se Brlić u svojim tekstovima bavio mađarsko-hrvatskim odnosima, a posebice vojnim sukobom. U potpoglavlju „O aktualnim političkim, gospodarskim i društvenim prilikama i događajima“ (142-158) autorica analizira Brlićeve članke u kojima je pisao o revolucionarnim previranjima u Beču gdje je boravio na studiju, zatim o događajima u gradu Osijeku i Virovitičkoj županiji gdje je boravio kao tajnik banskoga povjerenika, a također i njegovo pisanje o zbivanjima u Slavonskom Brodu i okolici, o gospodarskim prilikama u Slavoniji, a napose njegove članke o prilikama u Bosni. Sljedeće potpoglavlje „O važnim unutarnjopolitičkim pitanjima, građanskim pravima i slobodama“ (158-189) bavi se Brlićevim člancima u kojima je pisao o idejama i ciljevima ilirskoga pokreta, o preuređenju Monarhije, o germanizaciji, zatim člancima u kojima je komentirao Oktroirani ustav, kritizirao neustavno stanje u Monarhiji tijekom 1850-ih godina, ali i nakon prividnoga uvođenja ustavnosti početkom 1860-ih godina. Također se u tim člancima bavio i važnim pitanjima unutarnje uprave kao, na primjer, pitanjem uređenja općina i gradova tijekom 1860-ih godina te različitim kulturnim pitanjima. U posljednjemu potpoglavlju „Vanjskopolitičke teme“ (190-201) autorica je analizirala Brlićeva zapažanja i promišljanja o prilikama u Francuskoj, njegove osvrte na diplomatsko-političke i vojne pregovore i suradnju na europskoj političkoj sceni od djelovanja poljske emigracije, ali i drugih slavenskih intelektualaca u Francuskoj i talijanske politike do ruske intervencije u mađarskoj revoluciji. Osvrti su nastali za vrijeme njegovoga boravka u Parizu u razdoblju od prosinca 1848. do potkraj ožujka 1849. godine te tijekom njegova drugog putovanja zapadnoeuropskim zemljama 1850. godine.

U sljedećemu poglavlju „Tekstovi o ekonomskim pitanjima“ (203-216) autorica se bavi malobrojnim, ali zanimljivim tekstovima u kojima je Brlić problematizirao gospodarska i ekonomska pitanja Hrvatske i drugih južnoslavenskih zemalja uspoređujući ih s gospodarskim sustavima zapadnoeuropskih zemalja u kojima je proboravio neko vrijeme.

Sedmo poglavlje „Brlićeva politička aktivnost šezdesetih godina XIX. stoljeća“ (217-236) bavi se Brlićevim ponovnim aktivnijim angažmanom u politici i publicistici nakon što je u Monarhiji prividno uvedeno ustavno stanje. Autorica se posebno osvrnula na Brlićev rad na Hrvatskome saboru tijekom 1861. godine gdje je bio zastupnik Vojne krajine odnosno slobodne vojne općine Brod i gdje se, osim zastupanja krajiških interesa, bavio i općedržavnim pitanjima. Također je analizirala njegov daljnji politički rad tijekom 1860-ih godina.

Zadnje poglavlje prvoga dijela je „Zaključak“ (237-242) u kojemu je autorica sabrala rezultate svoga znanstveno-istraživačkoga rada zaključivši: „(...) ideali i strasti, koji su bili pokretačke snage njegova (Brlićeva, A. K. B.) cjelokupnog javnog djelovanja, a osobito angažmana u političkom životu, čak i nakon doživljenih političkih razočaranja, te vrlo plodna kreativnosti bili su ono iznimno po čemu se razlikovao od svojih suvremenika.“ (236. str.)

Drugi dio knjige zapravo je deveto poglavlje, a nosi naslov „Izabrani tekstovi Andrije Torkvata Brlića“ (243-358). Ono se sastoji od izabranih Brlićevih pjesama, prijevoda, korespondencije, novinskih članaka, brošura i drugih rukopisa koji su poslužili kao temelj za znanstvenu analizu Brlićeva političkog i društvenog rada, ali i njegove osobnosti.

Cijelom knjigom proteže se ideja da je Brlić čitav svoj angažman u politici, kulturi, znanosti i publicistici stavio u službu izgradnje nacionalnoga identiteta, prije svega (južno)slavenskoga, zagovarajući slavenske nacionalne interese, a time, naravno, i hrvatske,

što je autorica promatrala u kontekstu vremena i ideja koje su dominirale u razdoblju u kojemu je Brlić djelovao i koje su, na kraju krajeva, utjecale i na samoga Brlića. Brlić je osoba koja je ostavila mnogo toga iza sebe i čija ostavština zorno svjedoči o kompleksnim društveno-političkim prilikama u kojima je živio, zato ova knjiga ne pridonosi samo upoznavanju jedne iznimne povijesne ličnosti, nego i razdoblja u kojemu je ona živjela.

Arijana Kolak Bošnjak

Zvezdana Sikirić Assouline, *U obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskog jezika*. Zagreb: Srednja Europa, 2006., 171 stranica

Knjiga *U obranu hrvatskih municipalnih prava i latinskog jezika*, nastala u sklopu projekta *Temeljni dokumenti hrvatske povijesti*, znanstveno obrađuje dva manje poznata govora sa zasjedanja Hrvatskoga sabora 1832. godine. To je govor grofa Karla Sermagea o davanju građanskoga prava protestantima (*Dictio in generali Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae congregatione die 15. novembris 1832. cum de acatholicis, an ad regna haec induci admittendis deliberaretur - Govor u općem saboru Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije dana 15. studenoga 1832. kad se raspravljalo o uvođenju nekatolika*) odnosno govor grofa Franje Vojkffyja o zamjeni latinskoga jezika mađarskim u javnim poslovima (*Dissertatio de introducenda in Regno Hungariae et regnis ac provinciis eidem adnexis in cunctis negotiis publicis lingua Hungarica - Rasprava o uvođenju mađarskoga jezika u svim javnim poslovima u Ugarskom Kraljevstvu i njemu pridruženim kraljevinama i pokrajinama*). Sermageov i Vojkffyjev govor u vrijeme svoga nastanka imali su zapažen odjek te su saborskom odlukom i objavljeni kao brošure. Kao takvi predstavljaju vrijedan

izvor za hrvatsku povijest u ranoj fazi hrvatskoga narodnog preporoda, a razlog njihove dosadašnje zanemarenosti u historiografiji vjerojatno treba tražiti u jezičnoj barijeri jer do sada nisu bili prevedeni s latinskoga. Taj je nedostatak popunjen objavom ove knjige.

Uvodna studija (*Grofovi Karlo Sermage i Franjo Vojkffy i Hrvatski sabor 1832.*) sastoji se od pregleda političkih okolnosti uoči, za vrijeme i nakon zasjedanja Hrvatskoga sabora 1832. godine, aktualnih pitanja o kojima se raspravljalo u Saboru te kratke biografije grofa Sermagea i grofa Vojkffyja. U pregledu okolnosti saborskoga zasjedanja 1832. godine (7-13) ukratko je opisan slijed događaja od odluke Hrvatskoga sabora 1790. godine o (privremenome) prihvaćanju nadležnosti Kraljevskoga namjesničkog vijeća, preko početka mađarskoga osporavanja hrvatskih municipalnih prava na Ugarskome saboru 1830. godine do pojave publikacija koje u razdoblju od 1830. do 1832. godine najavljuju početak hrvatskoga narodnog preporoda (Gajeva *Kratka osnova*, Kuševićev tekst *O municipalnim pravima*, Derkosov *Duh domovine* i Draškovićeva *Disertacija*). Zatim su obrađena saborska zasjedanja 1832. godine – prvo u svibnju radi ustoličenja bana Franje Vlašića i drugo u studenome radi izbora izaslanika na buduću Ugarski sabor i izrade instrukcija tim izaslanicima, koje su nabrojene. Članovi komisije koja je izradila instrukcije izaslanicima bili su i grofovi Sermage i Vojkffy. Na kraju se još ukratko iznose rezultati zasjedanja Ugarskoga sabora od 1832. do 1836. godine. U dijelu *Aktualna pitanja hrvatske politike promatrana kroz saborske govore* (15-37) obrađene su sve teme kojih su se Sermage i Vojkffy dotakli u svojim govorima: vjersko-političko pitanje protestanata, latinski jezik, hrvatski i mađarski jezik, sjedinjenje i cjelovitost hrvatskih zemalja i otvoreno pitanje mađarskih namjera prema Hrvatskoj, održanje hrvatske konstitucije i političke konzistencije, gospodarska pitanja te staleški pogledi, razmišljanja i strahovi. U dijelu *Sudionici i govornici Hrvatskog sabora 1832.* (39-42) predstavljena je struktura sudionika ovoga zasjedanja Sa-

bora, a zatim slijede biografije grofova Karla Sermagea (42-46) i Franje Vojkffyja (46-50).

Sami govori priloženi su u latinskom izvorniku i hrvatskome prijevodu. Latinski izvornik svakoga govora reproduciran je, štoviše, po dva puta: jednom u obliku teksta redigiranoga prema današnjim načelima izdavanja latinskih tekstova (55-76), pri čemu je provedena prilagodba interpunkcija, velikih i malih slova te grafije, a drugi put kao faksimil originalne brošure iz 1832. godine. Kratice su ostavljene u tekstu, a njihova razrješenja nalaze se u napomenama uz tekstove (53-54). Očite tiskarske i pravopisne pogreške ispravljene su, a raspodjela odlomaka je zadržana. U napomenama su navedene i signature primjeraka brošura upotrijebljenih u ovoj knjizi (iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu) kao i popis ostalih poznatih primjeraka koji se čuvaju u drugim institucijama. Prijevodima govora (Sermageov 81-88, Vojkffyjev 89-102) prethodi kratka napomena o načelima prijevoda. U njoj autorica, ujedno i prevoditeljica, ukratko obrazlaže ciljeve koje je nastojala ostvariti u prijevodu te obrazlaže izbor termina kojima u određenoj kontekstu prevodi neke od ključnih pojmova (*natio* kao narod, politički narod i nacija, *Hungari* kao Ugri i Mađari, *constitutio* kao konstitucija, *consistentia* kao konzistentija). Ovakva koncepcija izvornika i prijevoda omogućava čitatelju snalaženje i preglednost bez obzira na razinu poznavanja latinskoga jezika. Zahtjevnijem čitatelju istodobno je osigurana mogućnost uvida i vlastitoga procunjavanja izvornoga teksta.

U zaključku (103-108) autorica rezimira argumentaciju Sermageova i Vojkffyjeva govora. Sermage vjersko-političko pitanje protestanata interpretira oštrije nego li su to hrvatski staleži do tada običavali - kao simboličnu obranu svih municipalnih prava - uz ključni argument članka 120. Zaključaka Ugarskoga sabora iz 1715. prema kojemu Ugarski sabor ne može ponovno raspravljati o zaključcima Hrvatskoga sabora koji su jednom dobili kraljevu potvrdu. Vojkffyjev govor prava je emocijama nabijena oda la-

tinskome jeziku, potkrijepljena na tradicionalan način brojnim povijesnim, pravnim, političkim i gospodarskim argumentima. Zbog toga je i opsežniji, ali fokusiran samo na odnos latinskog i mađarskog jezika, koji mu je zaprijetio, dok se materinski jezik tek spominje kao „hrvatski i ilirski“ pa je očito da ga govornik ne doživljava mogućom alternativom za latinski.

Prilozi obuhvaćaju popis uzvanika (bilo ih je devedesetak) na zasjedanje Hrvatskoga sabora u svibnju i studenome 1832. godine (113-121) te faksimile brošura (125-163). Na kraju se još nalazi popis ilustracija (ima ih šest), kazalo imena (koje obuhvaća i imena onih osoba koje su spomenute samo u popisu uzvanika na zasjedanje Sabora) te bilješka o autorici. Nema posebnoga popisa literature nego je ona navedena u bilješkama uz tekst.

Sve u svemu, ova knjiga (iako nevelika opsegom) širem krugu čitatelja otvara mogućnost uvida u dva važna dokumenta hrvatske povijesti iz kojih se mnogo toga može iščitati o stajalištima i načinu razmišljanja pripadnika hrvatskoga plemstva u vrijeme saborskih zasjedanja 1832. godine.

Mislav Gregl

Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*. New York: Viking Books, 2011., 802 stranice

Kakve veze imaju pravila pristojnoga ponašanja za stolom (na primjer, da ne koristite nož kako biste ostatke hrane na tanjuru potjerali na vilicu), porast pismenosti i proširenost knjiga po Europi nakon izuma tiskarskoga stroja s nasiljem među ljudima - od pojedinih ubojstava do svjetskih ratova i zlostavljanja manjina? Odgovor na to pitanje daje kognitivni psiholog Steven Pinker u svojoj najnovijoj knjizi „*Bolji anđeli naše prirode: zašto je nasilje u opadanju?*“. Istražujući fizič-

ke, psihološke i kulturne uzroke nasilja i suzdržavanja, Pinker daje i zapanjujući pogled na povijest ljudskoga roda i njihovih sukoba.

Zapanjujući zato što, unatoč naslovima koji nas svakoga jutra dočekuju u novinama, na televiziji i internetskim portalima, svaka ozbiljna statistika pokazuje da je nasilja u ljudskim životima sve manje. Iako se često čuje da je 20. stoljeće ‘stoljeće ratova’, kada se pobroje najgore stvari koje su ljudi jedni drugima učinili pa poredaju prema broju mrtvih (relativno prema ukupnome broju tadašnjega svjetskog stanovništva), samo Drugi svjetski rat uopće ulazi u prvih deset, i to tek na devetome mjestu (194-195). Ispred njega su neki mnogo drevniji (a i mnogo više nepoznati) povijesni događaji: pobuna u Kini u 8. stoljeću, koju je vodio general An Lushan (36 milijuna mrtvih – ubijenih i umrlih od posljedica razaranja, što bi, preračunato prema broju stanovnika polovicom 20. stoljeća, iznosilo 429 milijuna), mongolska osvajanja u 13. stoljeću, trgovina robljem na Srednjem istoku od 7. do 19. stoljeća, pad dinastije Ming u 17. stoljeću, pad Zapadnoga Rimskog Carstva (3. – 5. stoljeće), osvajanja Timura Lenka u 14./15. stoljeću, istrebljenje sjevernoameričkih Indijanaca od 15. do 19. stoljeća te prekatlantska trgovina robljem od 15. do 19. stoljeća. Iza Drugoga svjetskog rata unutar prvih dvadeset najubojitijih događaja slijede još (da nabrojimo samo neke): Taipinški ustanak u 19. stoljeću, vladavina Mao Ce-Tunga, Tridesetogodišnji rat u 17. stoljeću, Staljinovo razdoblje, Prvi svjetski rat, francuski vjerski ratovi u 16. stoljeću te napoleonski ratovi u 19. stoljeću. Ovo nabranje samo je jedan od mnogobrojnih primjera, možda jedan od najupečatljivijih, kako su ljudi kroz povijest drugim ljudima radili mnogo gore stvari nego što ih rade danas, općem dojmu usprkos. Kada se tome dodaju zakonski dopuštena mučenja, okrutne smrtne kazne, progoni vještica i druga danas nezamisliva zlostavljanja, sasvim očita postaje činjenica da nasilje doista jest u opadanju i da su ljudska bića postala mnogo bolja u odnosu prema drugim ljudskim bićima, pa čak i prema životinjama.

No, da se vratimo na pitanje kakve sve to veze ima s pravilima pristojnosti i knjigama. Nekoliko je uzroka opadanju nasilja i Pinkerova knjiga zamišljena je tako da nas provede kroz svaki posebno dokazujući, uz pomoć velikoga broja statističkih podataka iz raznih izvora, uzročno-posljedične veze koje ostavljaju malo mjesta sumnji u istinitost zaključivanja. Ako se pitate zašto bi to bilo zanimljivo povjesničarima, odgovor je da je to pogled na povijest svijeta koji uključuje spoznaje mnogobrojnih povjesničara o mnogobrojnim detaljima života u mnogobrojnim razdobljima i područjima. Sve te spoznaje predočavaju nam povijest ideja koje ljudski rod, genetski osposobljen za nasilje jednako kao i za mir, vode prema mirnome suživotu umjesto prema drugoj opciji.

U poglavlju *A Foreign Country* prolazimo tuđinskom zemljom zvanom prošlost, podsjećajući se na to koliko je nasilje bilo uobičajeno u, danas ponekad idealiziranim svjetovima Staroga zavjeta, homerske Grčke, „galantnih“ srednjovjekovnih vitezova, ranoga novovjekovlja, „časnoga“ američkog Zapada (takozvanoga Divljeg), i tako sve do 20. stoljeća. Nakon toga pregleda u šest je poglavlja objašnjeno šest razvojnih pravaca koji su doprinijeli opadanju nasilja u svijetu.

Prvi je od njih proces prelaska iz anarhije lovaca sakupljača u poljoprivredna društva, to jest u civilizacije s gradovima i vladom. Taj proces Pinker naziva *The Pacification Process*, pokazujući da ljudi koji žive u zajednicama bez državne organizacije (takozvanim primitivnim društvima) više ratuju i češće napadaju iz zasjede (tj. manje su pacificirani) nego ljudi u državama.

Sljedeći je prijelaz koji uključuje pravila pristojnosti, a naziva se *The Civilizing Process*. Najveća se prednost za međuljudske odnose očituje u tome da, što više vlada preuzima ulogu posrednika u sukobima, to više to dovodi do smanjenja broja djelatila pravde po načelu „uradi sam“ te tako i do smanjenja broja ubojstava iz osвете, kao i smanjenja svakoga oblika nasilja koji za sobom povlači

zakonsku kaznu. Također je važan razvoj trgovine jer druga ljudska bića zbog nje postaju vrednija živa nego mrtva. Sve to vodi prema suzdržavanju od nasilnih impulsa u međuljudskim odnosima, zatim i prema ograničavanju uporabe oružja, pogotovo u društvu i kućama drugih ljudi (dakle, i uporabe noža pri obrocima za stolom), pa onda i prema pravilima pristojnosti (civiliziranosti) u opnošenju s drugima.

Proces koji je zaslužan za ukidanje mnogih nekoć društveno prihvaćenih oblika nasilja kao što su ropstvo, sudska mučenja, ubijanje iz praznovjerja, okrutne kazne, dvoboji i slično, naziva se *The Humanitarian Revolution*. Iako ideja da su drugi ljudi također vrijedni, da mogu osjećati sreću, tugu i bol kao i mi, ima svoje začetke još u antičkoj Grčkoj, za širenje te ideje najzaslužniji je tiskarski stroj, koji otvara doba europske povijesti nazvano upravo po središnjoj vrijednosti toga razdoblja - čovjeku - humanizam. Staviti se u poziciju drugoga, razumjeti ga i cijeniti naučili smo čitajući knjige, koje u ranome novovjekovlju prodiru u sve slojeve društva, počevši od Crkve i aristokracije koji su si dali zadatak da opismenjuju one siromašnije.

Nakon Drugoga svjetskog rata događa se sljedeći prijelaz, u kojemu najveće sile svijeta, to jest razvijene države, prestaju ratovati jedne s drugima. Poglavlje *The Long Peace* obrađuje to razdoblje dugoga mira u kojemu ratovi još postoje, ali ne među glavnim svjetskim silama, a nema ni osvajačkih ratova koje bi vodile razvijene države, niti ima međunarodno priznatih država koje bi prestale postojati nakon osvajačkoga rata.

Na razdoblje nakon prestanka Hladnoga rata nastavlja se razdoblje novoga mira u kojemu se smanjio broj građanskih ratova, genocida, represije autokratskih režima, pa čak i terorističkih napada. Opis toga razvoja u poglavlju *The New Peace* možda je i najoptimističniji dio knjige jer, iako pokazuje da se mogućnost nuklearnoga rata ili razornoga terorističkoga napada ne može isključiti, trend svih vrsta organiziranih sukoba opada.

Ne samo da je organizirano nasilje u opadanju, nego i mnogo više ograničeni oblici agresije postaju sve manje društveno prihvatljivi. Taj razvoj, nazvan *The Rights Revolution*, obuhvaća razdoblje pojačane svijesti o pravima svih živih bića uključujući i manjine, žene, djecu, homoseksualce i životinje. U nekim područjima nasilje je smanjeno do te mjere da daljnje djelovanje prema većim pravima dovodi čak i do apsurdna kao, primjerice, zabrana igre graničara u nekim američkim školama jer ta igra navodno krši prava na bezbolno djetinjstvo one djece kojima se dogodi da ih lopta pogodi.

Drugi dio knjige bavi se psihofizičkim uzrocima nasilja i opadanja nasilja. U poglavlju *Inner Demons* obrađuje se pet „unutrašnjih vragova“ koji potiču ljude na nasilje. To su:

1.) grabežljivost ili instrumentalno nasilje, koje služi kao sredstvo za postizanje nekoga cilja, 2.) dominacija, to jest želja za moći nad drugima, 3.) osveta, 4.) sadizam i 5.) ideologija, posebno snažan sustav zajedničkih vjerovanja koji može mobilizirati nasilje u svrhu višega, obično utopističkoga, cilja. Među njima se posebno ističe komunizam, čiji su režimi zaslužni za 65% svih smrti u genocidima 20. stoljeća. Jedan od glavnih uzroka opadanja broja genocida u novijem razdoblju jest upravo opadanje broja komunističkih režima, to jest propast ideje komunizma, kao „glavnoga uzroka masovnih ubojstava u 20. stoljeću“ (str. 337, 343).

Poglavlje *Better Angels* predstavlja nam četiri „bolja anđela“, to jest motiva koji ljude mogu usmjeriti prema međusobnoj suradnji i brizi za druge. Usklađivanje naših interesa s interesima drugih omogućava nam **empatija** (1), **samokontrola** (2) nas uči da se suzdržimo od nepromišljenoga djelovanja sagledavajući moguće posljedice, **moral** (3) nam pruža norme i tabue koji nas vode u ophođenju s drugima, dok nam **razum** (4) omogućava da razmislimo o mogućim poboljšanjima života i iskorištavanju prethodno spomenutih drugih „anđela“ u svrhu napretka.

U posljednjemu poglavlju *On Angels' Wings* ponovno se susreću psihologija i povijest otkrivajući pet razvojnih sila koje djeluju u korist naše miroljubivosti i koje su zaslužne za, dosad u knjizi već neupitno dokazano, opadanje nasilja. U te se sile ubrajaju: 1.) **Levijatan**, država s monopolom na upotrebu sile, 2.) **trgovina**, igra u kojoj svi sudionici pobjeđuju, 3.) **feminizacija**, proces koji naglašava potrebe i vrijednosti žena, koje su po svojoj prirodi manje sklone nasilju, i 4.) **kozmpolitanizam**, koji uključuje pismenost i pokretljivost na svjetskoj razini te globalne medije, a svi oni omogućavaju otkrivanje i razumijevanje položaja drugih. Zadnja je sila (5.) **uzdizanje razuma**, to jest sve jača primjena znanja i razuma na ljudske poslove i odnose, koja pomaže uvidjeti da je nasilje besmisleno utoliko što nas zatvara u začarane krugove te da je to problem koji treba riješiti, a ne natjecanje u kojemu treba pobijediti.

Vodeći nas kroz povijest ratnih i mirnodopskih strahota, ova knjiga zapravo odgovara na pitanje zašto uopće postoji mir. Otvara nam oči za razloge i radnje koje su nas dovele do stanja svijeta u kojemu živimo, omogućava nam da svjesno potičemo takve radnje u želji za daljnjim napretkom te budi nadu da, kao ljudski rod u cjelini, ipak znamo i možemo učiniti ovaj svijet boljim.

Maja Matasović

Osam stoljeća Čuntića 1211.-2011., Zagreb - Petrinja: Matica hrvatska u Petrinji i Hrvatski institut za povijest, 2012., 590 stranica

U izdanju Matice hrvatske u Petrinji i Hrvatskoga instituta za povijest izašao je zbornik radova sa znanstvenoga skupa „Osam stoljeća Čuntića (1211.-2011.)“, održanoga 19. studenoga 2011. godine u franjevačkome samostanu Sv. Antuna u Hrvatskome Čuntiću. Skup je održan u povodu 800. obljetnice

prvoga spomena Čuntića u pisanome dokumentu, a organizirali su ga Hrvatski institut za povijest, Matica hrvatska u Petrinji, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda i Grad Petrinja.

Hrvatski Čuntić ima bogatu povijest. Prije osam stoljeća bio je posjed cistercita iz Topuskoga, a nakon njih prešao je u ruke zagrebačkoga Kaptola, pa Osmanlija, a koncem 17. stoljeća u njega dolaze franjevci, koji i danas nastanjuju tamošnji samostan Sv. Antuna. Osim ostataka nekoliko ruševina od svjedoka povijesti toga mjesta ostali su samo pisani dokumenti u kojima se krije bogatstvo nalaza o turbulentnim događajima koji su potresali taj ljupki banijski kraj. Osim ratova s Osmalijama preko njega su prešli i Drugi svjetski rat kada je samostan prvi put srušen te Domovinski rat kada je (u međuvremenu obnovljen) samostan ponovno spaljen, a stanovništvo prognano. To uzastopno uzdizanje iz pepela dokaz je izvanredne vitalnosti ovoga osam stoljeća staroga i za hrvatsku povijest vrlo važnoga mjesta.

Zbornik „Osam stoljeća Čuntića 1211.-2011.“ donosi trinaest priloga o povijesti Čuntića od vremena cistercita pa do razaranja tijekom Domovinskoga rata. Devet radova recenzirano je kao znanstveni radovi, jedan kao stručan, jedan kao priopćenje sa skupa, a jedan kao memoarski zapis. Jedan od radova jest zbirka fotografija iz prošlosti i sadašnjosti čuntićkoga samostana. Osim toga, zbornik donosi i pozdravne govore koje su u povodu otvaranja skupa održali organizatori, među kojima i ravnateljica Hrvatskoga instituta za povijest Jasna Turkalj, sisački biskup mons. Vlado Košić, gradonačelnik Petrinje Željko Nenadić i drugi. Priključen je i program skupa i nekoliko fotografija s istoga te indeks osobnih imena i mjesta.

U zborniku radovi slijede kronološki red od najstarijih do najnovijih segmenata čuntićke povijesti. Prvi su izvorni znanstveni radovi. Tako je Hrvoje Kekez priložio rad pod naslovom „Cisterciti i Čuntić 1211. godine“ u kojemu se bavi najstarijim slojem čuntićke

povijesti odnosno samim prvim spomenom imena toga mjesta. On se nalazi u darovnici ugarsko-hrvatskoga kralja Andrije II. cistercitskome samostanu u Topuskom iz 1211. godine. Kekez istražuje okolnosti dolaska cistercita u taj kraj kao i razloge zbog kojih im je kralj darovao rečeni posjed. Osim toga, bavi se i društvenim sastavom njegova stanovništva kao i uklapanjem cistercita u složene društveno-političke uvjete koji su tamo vladali. Spominjanje čuntićkoga posjeda u dokumentima prati kroz razdoblje cistercitskoga vlasništva preko pretvaranja u predij pa sve do prelaska u vlasništvo zagrebačkoga Kaptola koncem 15. stoljeća. Rad je obogaćen kvalitetnim fotografijama, među ostalim i faksimilom relevantnih dijelova sačuvanoga prijepisa darovnice Andrije II.

Ana Novak svoj je rad, pod naslovom „Hrvatski Čuntić i njegova okolica u 14. stoljeću“, posvetila širemu kontekstu čuntićkoga posjeda u društveno-ekonomskoj slici kasnosrednjovjekovne Banovine. Pritom ističe da je Čuntić, iako nije bio važno ekonomsko ili političko središte, igrao važnu ulogu u zemljišnim razmircama tamošnjih vlastelina jer se nalazio na prometnome mjestu u blizini granica posjeda brojnoga crkvenog i svjetovnog plemstva. Autorica nastoji odrediti opseg cistercitskih posjeda u tome kraju, kako početkom 14. stoljeća, tako i u drugoj polovici istoga kada je čuntićki posjed prešao u ruke svjetovnoga plemstva. Zatim proučava organizaciju gospodarstva na tamošnjim cistercitskim posjedima, formiranje zemljišnih jedinica, organizaciju zemljoradnje i trgovinu. I konačno, utvrđuje slijed korisnika posjeda nakon sredine 14. stoljeća kada se kao njegovi vlasnici spominju mjesni plemići, sâm kralj Ludovik I. te pripadnici visokoga plemstva iz obitelji Cudar. Rad je potkrijepljen prikazima Čuntića na zemljovidu iz 18. stoljeća i zemljovidom s pokušajem rekonstrukcije položaja posjeda u Banovini u 14. stoljeću.

Članak Zorislava Horvata pod naslovom „Četiri franjevačka samostana na Banovini“ bavi se ostacima samostana u Kostajnici, Steničnjaku, Hrastovici i Zrinu. Budući da su

spomenuti samostani većinom ili u potpunosti srušeni, na temelju sačuvanih ostataka i pisane građe autor nastoji utvrditi njihov izgled i položaj, a bilježi i zanimljive nalaze kamene građe iz njihovih ruševina. Tako je od prvotnoga samostana u Kostajnici sačuvano vrlo malo, tek nešto arhitektonske plastike ugrađene u kasniju baroknu crkvu Sv. Ane, koja je i sama srušena 1991. godine. Od samostana u Steničnjaku nije ostalo ništa osim spomena, a samostan u Hrastovici također je zauvijek izgubljen, ali se o njemu može ponešto zaključiti iz dokumentarne građe. Od samostana u Zrinu očuvane su ruševine crkve u kojoj su pronađeni brojni interesantni nalazi poput nadgrobne ploče Nikole III. Zrinskog. Svoje zaključke autor potkrepljuje brojnim skicama profilacija kamene građe, tlocrtima i fotografijama.

Milan Kruhek u članku „Čuntić Kula u sastavu obrane kaptolskih prekokupskih posjeda tijekom 16. stoljeća“ proučava povijest velike branič-kule u Čuntiću od koje su danas ostale relativno dobro očuvane ruševine golemih zidina. Kruhek objašnjava kako je lokalno plemstvo, poput Babonića i Zrinskih, reagiralo na turske napade u 16. stoljeću te kako je zagrebački Kaptol pokušao organizirati obranu toga dijela bojišnice izgradnjom velikih kula u Klincu, Čuntiću i drugdje te manjih drvenih čardaka. Autor također pomno opisuje načine kako je Kaptol dovodio iskusne graditelje iz inozemstva te kako je kupovao oružje i opremu za obranu utvrđenja te kakvu je ulogu imala Čuntić Kula u reorganizaciji obrane granice u drugoj polovici 16. stoljeća. Zaključuje da su se ruševine kule očuvale do danas unatoč tome što je ona još u 16. stoljeću određena za rušenje upravo zato što nije imala nikakvo strateško značenje te nije zabilježeno da se za nju odigrala bilo kakva bitka. Članak je potkrijepljen brojnim fotografijama, starim crtežima i topografskim prikazima.

Fra Daniel Patafta priložio je rad pod naslovom „Oslobođenje Banovine od osmanske vlasti, doseljavanje stanovništva iz Pounja i

osnutak franjevačkog samostana u Hrvatskom Čuntiću“. U njemu se bavi osjetljivim vremenom nakon Velikoga bečkog rata kada kraljevska vlast i lokalni posjednici nastoje ponovno naseliti oslobođena područja Banovine. Autor prvo proučava utjecaj stoljetnoga ratovanja na Banovinu i stanje u kojemu je bila nakon oslobođenja. Pritom objašnjava procese naseljavanja katoličkoga stanovništva iz Bosne, koje odatle dovodi kraljevska vojska prilikom prodora na osmanski teritorij ili ono samo bježi pred osmanskim represalijama. Paralelno s time odvija se naseljavanje pravoslavnih Vlaha. Dušebrižništvo katoličkoga stanovništva preuzeli su franjevci, kojima je zagrebački Kaptol prepustio čuntićki posjed gdje su sagradili samostan. Autor ističe da je Kaptol poticao preseljavanje katoličkoga stanovništva iz Bosne pod vodstvom lokalnih franjevaca kako bi stvorio protutežu vlaškim doseljenicima, koji kao pravoslavci nisu plaćali zagrebačkome biskupu desetinu.

Članak Zvonimira Kurečića klasificiran je kao priopćenje sa skupa i nosi naslov „Uspostava grkokatoličke biskupije u Marči 1611. godine“. U njemu se autor bavi poviješću samostana u Marči od osnutka tamošnje biskupije do današnjih dana kao i poviješću marčanske eparhije.

Nakon ovoga zanimljivog intermezza ponovno slijede izvorni znanstveni radovi. Tako rad Ivica Goleca nosi naslov „Hrvatski Čuntić u Banskoj krajini od Karlovačkog mira 1699. do konačnog razvojačenja 1881. godine“, a bavi se razdobljem kada je Čuntić bio uključen u obrambeni sustav Vojne krajine. U njemu autor objašnjava osnivanje Banske krajine nakon Velikoga bečkog rata i društveno-gospodarski razvoj tamošnjega stanovništva s koncentracijom na sâm Čuntić. Članak pokriva razvoj tamošnje vojne i crkvene vlasti od ustroja Krajine, preko reformi Marije Terezije, sve do ukinuća 1881. godine. Zatim razjašnjava službu graničara Jabukovačke pukovnije, u sklopu koje se nalazio i Čuntić, društveni život naselja i sastav stanovništva te razvoj zdravstvene službe i školstva u čuntić-

kome kraju. Zanimljivi su brojni primjeri o zdravlju tamošnjega stanovništva i bolestima koje su ih morale kao i o učiteljima i učenicima tamošnje pučke škole osnovane 1830. godine. Članku su prikjučene i fotografije i faksimili nekoliko relevantnih dokumenata.

Zdravko Dizdar priložio je članak pod naslovom „Stradanje župe Hrvatski Čuntić tijekom Drugog svjetskog rata i neposrednog poraća“. U njemu se bavi možda i najtragičnijim dijelom čuntićke povijesti kada je u nekoliko godina ubijeno više od četvrtine stanovništva. Autor objašnjava povijesni kontekst vremena neposredno prije, tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata objektivno i racionalno razmatrajući okolnosti koje su dovele do tako teških žrtava. Događaje prenosi s minucioznom preciznošću od godine do godine, od tragičnoga stradanja do tragičnoga stradanja. Nakon izvješća o žrtvama tijekom ratnih godina 1941.-1945. slijedi izvješće o poratnome stradanju čuntićkih župljana u razdoblju od 1945. do 1951. godine. Naglasak je upravo na stradanju etničkih Hrvata odnosno katoličkih župljana župe Hrvatski Čuntić. Tekst je potkrijepljen brojnim faksimilima dokumenata. Autorovom je članku priložen i vrlo detaljan popis hrvatskih žrtava s toga područja s imenima, godinama rođenja i stradanja te uzrokom smrti.

Rad Anđelka Mijatovića pod naslovom „Čuntićki župnik i gvardijan fra Honorije (Častimir) Marijan Herman (1914.-1990.), osuđenik na smrt i dugogodišnji politički zatvorenik jugoslavenskoga komunističkog sustava“ bavi se uglavnom sudskim procesima i zatvoreničkim životom fra Honorija Hermana. Fra Honorije je u vrijeme monarhističke Jugoslavije bio ustaški simpatizer, u čijemu su se samostanu sastajali članovi tada ilegalnoga ustaškog pokreta. Nakon proglašenja NDH stupio je u vojnu službu kao kapelan, prvo u domobranskoj, a zatim i u ustaškoj vojsci. Nakon rata uhićen je i u dva navrata osuđen na zatvorsku kaznu. Iako je rad Mijatovića vrlo opsežan, u njemu se povremeno gubi historioografski odmak.

Članku je priključeno nekoliko fotografija i faksimila.

Jakša Raguž priložio je članak pod naslovom „Velikosrpska agresija na Hrvatski Čuntić i naselja Zrinske gore 1991. godine“. U njemu opisuje početak Domovinskoga rata u tome dijelu Banovine kada je upravo Čuntić bio strateška točka oko koje su se vodile žestoke bitke. Čuntić je, naime, bio jedno od malobrojnih hrvatskih naselja na Zrinskoj gori, već 1991. godine okružen pobunjeničkim srpskim snagama. Autor opisuje kako su hrvatske policijske snage organizirale obranu toga kraja, koja je u početku bila učinkovita. Međutim, pobunjenicima su se ubrzo pridružile i regularne jedinice JNA, čijoj se artiljeriji branitelji nisu mogli suprotstaviti. To je bio prvi put da je JNA izvršila napad na hrvatske položaje, što je znatno odjeknulo u medijima - i domaćim i stranim. Autor opisuje kako je teklo naoružavanje mjesnoga stanovništva i kako je rastao teror nad hrvatskim civilima. Prenosi nalaze iz hrvatskih dokumenata i novina, ali također i iz novina i dokumenata takozvane Srpske Krajine. Članak donosi i mnoge fotografije, zemljovide i statističke tablice kao i nekoliko transkripata relevantnih dokumenata.

Pregledni rad Domagoja Štefancića pod naslovom „Naselja župe Hrvatski Čuntić u svjetlu srpskih dokumenata – Arhivsko gradivo o zbivanjima tijekom pobune hrvatskih Srba, agresije i okupacije na prostoru župe Hrvatski Čuntić“ vrlo je zanimljiv pregled povijesti čuntićkoga kraja u vrijeme Domovinskoga rata kada se Čuntić nalazio pod okupacijom pobunjeničkih snaga. U njemu autor opisuje stanje iz perspektive srpskih dokumenata, koje je vrlo temeljito proučio te tako upotpunjava sliku o tome dijelu hrvatske povijesti. Rezultati su vrlo zanimljivi – na primjer, autor navodi kako je izgledala organizacija školstva na okupiranome području, kakav je bio smještaj vojske te slike iz svakodnevnoga života tamošnjega stanovništva. Niti ratna zbivanja nisu zapostavljena - autor detaljno opisuje što se iz srpskih dokumenata

može zaključiti o tijeku pobune u čuntićkome kraju, gdje su djelovale unovačene pobunjeničke jedinice te kako se odvijalo oslobađanje toga kraja tijekom operacije „Oluja“. Članak je opremljen velikim brojem fotografija kao i mnoštvom faksimila dokumenata.

Kratak memoarski zapis Ivana Radoševića donosi sjećanje na dramatične događaje koji su prethodili okupaciji Hrvatskoga Čuntića tijekom Domovinskoga rata. U njemu autor izlaže svoje viđenje toga strašnog ljeta 1991. godine kada se svijet Čuntićana, ali i mnogih drugih, zauvijek raspao.

Naposljetku, fra Petar Žagar priložio je zbirku fotografija čuntićkoga samostana i crkve od vremena prije Drugoga svjetskog rata do današnjih dana. Na njima se može vidjeti kako je samostanski kompleks izgledao prije prvoga razaranja u Drugome svjetskom ratu te kako je tekla obnova nakon njega. Tu su i fotografije zatečenoga stanja nakon oslobođenja čuntićkoga kraja u Domovinskome ratu te ponovna izgradnja i trenutno stanje samostana i crkve Sv. Antuna. Fra Petar priložio je i statistički pregled župnih matičnih knjiga od 1940. godine do danas.

Naposljetku, možemo zaključiti da je zbornik *Osam stoljeća Čuntića 1211.-2011.* vrlo potrebna, kvalitetna i važna knjiga, koja znatno unapređuje poznavanje povijesti Banovine, ali i širega hrvatskog prostora od razvijenoga srednjeg vijeka do danas. Ne sumnjam da će članci koje on donosi biti od velike pomoći budućim istraživačima jer će iz njih moći preuzeti mnoštvo korisnih podataka. Oni će također doprinijeti kvalitetnijem prikazu Banovine u kontekstu hrvatske povijesti, a moguće je i da intenziviraju povjesničarsko bavljenje tim vrlo zanimljivim područjem.

Tomislav Matić

Pićanska biskupija i Pićanština. Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa održanoga 23. i 24. listopada 2008. godine, Pazin: Državni arhiv u Pazinu i Općina Pićan, 2012., 280 stranica

Četiri godine nakon održavanja međunarodnoga znanstvenog skupa »Pićanska biskupija i pićanština« izašao je istoimeni zbornik radova koji je objavio Državni arhiv u Pazinu u biblioteci Posebna izdanja, svezak 23. Suizdavač potonjega jest Općina Pićan, a urednici su Elvis Orbančić te glavni i odgovorni urednik Robert Matijašić, dok je za likovno oblikovanje zaslužan David Ivić. Ovdje prikazan zbornik čine 23 rada izložena na skupu, koja se tematski odnose na povijesnu problematiku prostora Pićanske biskupije u svim kulturološkim manifestacijama: arheološkim, etnografskim, povijesnoumjetničkim, duhovnim, medicinskim. Nekolicina izloženih radova nije objavljena u ovome zborniku nego u Vjesniku Istarskoga arhiva jer - kako kaže urednik u uvodu - tematski nadilaze Pićansku biskupiju.

Prostor Pićanske biskupije u antičkome razdoblju istražuje Klara Buršić-Matijašić u radu *Rana povijest na prostoru Pićanske biskupije* (9-20). Autorica naglašava kako je prostor koji je obuhvaćala Pićanska biskupija bogat prapovijesnim nalazištima, a prostorna raspodjela naselja uvjetovana je prirodnom konfiguracijom terena i klimatskim prilikama. Ostaci u vidu natpisa govore o antičkoj prisutnosti na ovome području sve do kasne antike kada se oblikuje urbano središte i biskupija.

Vladimir Sokol u radu *Propast kasnoantičkih naselja i nekropola u Istri u ranom srednjem vijeku* (21-40) arheološki razmatra situaciju u Istri u doba kasne antike i početka ranoga srednjega vijeka te ističe dvije važne pojave toga doba - kontinuitet ukapanja na nekropolama i postojanje naseljenih mjesta, a zatim iznenadni prestanak ukapanja na tim nekropolama te najvjerojatnije prestanak po-

stojanja naselja iz kojih ti ljudi potječu. Nadalje, pretpostavlja mogućnost vojnoga sukoba s franačkom vojskom 787. godine te razmatra arheološki nalaz koji svjedoči o pogibiji skupine ljudi ispod gradine Monkodonje kod Rovinja, potonje događaje povezuje kao uzrok i posljedicu propasti kasnoantičko-ranosrednjovjekovnih naselja na većemu dijelu poluotoka.

Pravni status i jurisdikcija Pićana od antike do srednjeg vijeka (41-49) rad je Ivana Milotića u kojemu iznosi i razrađuje hipotezu o osnivanju Pićanske biskupije u doba Justinijanove vladavine. Alojz Štoković u članku *Posjedovni odnosi u Pićanskoj biskupiji od XVI. do sredine XVIII. stoljeća* (51-61) bavi se urbarima s područja Pićanske biskupije, od urbara iz 1580. godine do urbara nastaloga između 1617. i 1621. godine, koji obuhvaća svih dvanaest župa i šest kapelanija.

Analizom izvora Danijela Juričić Čargo omogućava uvid u cjelokupnu agrarnu strukturu jednoga mikrokozmosa središnje Istre - posjeda pićanskih biskupa u ranome novom vijeku u prilogu *Gospodarsko stanje na posjedima pićanskih biskupa sredinom XVIII. stoljeća /Prema podacima Terezijanskog katastra za Kranjsku/* (63-70). Denis Visintin u članku *Ekonomsko-imovinsko stanje istarskih bratovština. Pićanske bratovštine i njihova imovina između XVIII. i XIX. stoljeća* (71-75) sažeto obrađuje razvoj istarskih bratovština s posebnim osvrtom na Pićansku biskupiju te vlasničko i gospodarsko stanje, modalitete kupovina, uporabe, gospodarenja i tijek vrijednosti nekretnina.

Pitanje nazočnosti Pićanaca u Puli - na osnovi analize matičnih knjiga grada Pule uz uvodni dio koji obuhvaća podatke o najvažnijim događajima novovjekovne prošlosti Pićana - prikazuje Slaven Bertoša u prilogu *Pićansko-puljske migracijske dodirne točke u novom vijeku* (77-89). Zoran Ladić i Goran Budeč u prilogu *O nekim aspektima demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićana u drugoj polovici 17. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih (rođenih)* (92-103) ukazu-

ju na određene aspekte demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna na temelju raščlambe pićanske Matične knjige rođenih odnosno krštenih iz razdoblja 1664. do 1677. godine. Također autori nastoje komparirati promatrane aspekte za Pićan sa stanjem u drugim manjim sredinama u onovremenoj Hrvatskoj.

Slijedi rad na talijanskome jeziku *Il colera nella storia istriana del XIX secolo e l'epidemia del 1855 a Pedena* (105-112) u kojemu se Rino Cigui bavi problematikom epidemija na području Istre i pićanske župe. Maria Bidovec predstavlja odnos kranjskoga polihistora I. V. Valvasora i Istre preko opisa u njegovu djelu *Slava Vojvodine Kranjske* u prilogu *Između objektivnog opisa i fascinacije pričanja: austrijska Istra u očima I. V. Valvasora (1641.-1693.)* (113-119). Utjecaj redovnika pustinjačkoga Reda sv. Augustina na području Istre te poglavito u Pićnu gdje je taj utjecaj najvidljiviji istražuje Juraj Batelja na temelju materijalne baštine i pronađenih dokumenata o njihovom djelovanju premda su potonji uvelike uništeni u radu *Tragovi augustinske duhovnosti u Pićanskoj biskupiji i u Istri* (121-135).

Franjo Emanuel Hoško iznosi životopis pićanskoga biskupa franjevca Pavla Budimira, koji je djelovao u ranome novom vijeku, u članku *Biskup Pavao Budimir (1667.-1670.)* (137-144). U radu *Represivne mjere jugoslavenskog represivnog režima protiv Katoličke crkve na području Pićanskog dekanata (1945.-1952.)* (145-154) Stipan Trogrlić analizira represivne metode koje je »narodna vlast« koristila u cilju zastrašivanja, potiskivanja i kontroliranja Katoličke crkve na području Pićanskoga dekanata, dijela Tršćansko-koparske biskupije koji je nakon Pariškoga mirovnog ugovora 1947. godine pripao Jugoslaviji. Elvis Orbančić donosi prijepis i raščlanjuje Inventar pokretnih i nepokretnih dobara pićanskoga biskupa Antuna Zare (1574.-1621.) u prilogu *Invenat pokretnih i nepokretnih dobara presvijetlog i prečasnog gospodina, gospodina Antuna Zare, biskupa pićanskoga* (155-164).

Knjiga ređenja u Pićnu (1632.-1783.) (165-179) rad je Jakova Jelinčića u kojemu donosi osnovne podatke o Pićanskoj biskupiji i prostoru koji je obuhvaćala. Napominje kako je arhivsko gradivo ove biskupije uništeno u dva navrata, što uvećava vrijednost jedine sačuvane knjige ređenja te navodi biskupe zareditelje, broj klerika Pićanske biskupije, broj klerika iz župa, biskupija i redovničkih provincija iz kojih dolaze ređenici. Petar Strčić obrađuje povijest arhiva i arhivske službe u Istri putem odnosa stvaratelja vrela i nadležnih prema rukopisnoj baštini u članku *Povijest arhiva i arhivske službe u Istri. Prilog za sintezu* (181-189).

Središte istraživanja Marijana Bradanovića usmjereno je na arhitekturu i arhitektonsku dekorativnu skulpturu pavlinskoga samostana na nekadašnjemu Čepićkom jezeru u prilogu *Pavlini samostan Bl. Dj. Marije na Čepićkom jezeru* (191-207). Glavni dio rada posvećen je opisu izvornoga topografskog smještaja i izgleda samostanskoga kompleksa. Marija Mirković bavi se analizom ikonološkoga sadržaja sačuvane opreme crkava bivše Pićanske biskupije u radu *Ikonografsko osmišljanje crkvenih prostora u Pićanskoj biskupiji* (209-228).

Kontekst umjetničkoga formiranja slikara Antonija Moreschija i razloge njegova preseljenja u Labin rekonstruira Nina Kudiš prilogom *Labinski slikar Antonio Moreschi i njegovi slikarski korijeni* (229-239). Damir Tulić razmatra opus riječkoga kipara Antonija Michelazzija (1707.-1772.) i piranskoga altarista Gasparea Albertinija (1727.-1811.) iz nekadašnje katedrale grada Pićna, također razmatra i kontekstualizira sačuvanu liturgijsku srebrninu u članku *Skulptura, altaristika i liturgijska srebrnina u Pićanskoj katedrali: prilozi za Antonija Michelazzija i Gasparea Albertinija* (241-259).

Pet restauratorskih zahvata Centralne komisije za istraživanje i zaštitu spomenika na području Gračišća na temelju dosad neobjavljenoga arhivskog materijala predstavlja Brigitta Mader u prilogu »*Gallignana bei Pisi-*

no (Istrien)" 1910.-1917.: *Pet restauratorskih zahvata C. k. Centralne komisije za zaštitu spomenika u Gračiču* (261-267). Polazeći od nedavno otkrivenoga načina poganskoga posvećivanja novozaposjednutih prostora u više južnoslavenskih područja te dva strukturalno različita tipa obilježavanja prostora, Vitomir Belaj pokazuje kako je u vrijeme prije uspostavljanja hrvatske državne granice prema Svetome Rimskom Carstvu Njemačke Narodnosti središnja Istra organizacijski pripadala imenom još nepoznatog slavensko/hrvatskoj župi s druge strane Učke uz Kvarnerski zaljev u radu *Središnja Istra i rana teritorijalna organizacija hrvatskoga prostora* (269-276). Posljednji je prilog Davora Šišovića *Iz tradicijskog života Pićanštine – tri krbunske štorije* (277-278) u kojemu autor piše tri priče iz života Pićanštine – opis tradicionalne proslave blagdana sv. Ivana Krstitelja u mjestu Krbune, zatim donosi priču koja objašnjava postanak imena potonjega mjesta i posljednja jest priča o kamenome križu koji je izradio Jure Fonović zvan Vuk, a nalazi se u zaseoku Brehu.

Ana Biočić

***Croatica christiana periodica*, broj 69, godina XXXVI., Zagreb, 2012., 224 str.**

Institut za crkvenu povijest Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu objavio je 2012. godine 69. broj časopisa *Croatica christiana periodica*. Časopis sadrži tri cjeline: *Rasprave i prilozi* (1- 173), *Prikazi i recenzije* (175-215) i *Primljene publikacije* (217-219). Prva cjelina sadrži šest izvornih znanstvenih radova i jedan pregledni rad. Prilozi objavljeni kronološkim redoslijedom, počevši od ranoga novog vijeka, obrađuju razne teme iz hrvatske crkvene povijesti i religiozne kulture.

Prvi članak u časopisu nosi naslov *Hrvatski iseljenici u Mlecima, crkva S. Sepolcro*

i barski nadbiskup Ambroz Antun Kapić (16. stoljeće) (1-9). Služeći se bilježničkim oporukama pohranjenima u Državnome arhivu u Mlecima, Lovorka Čoralić u ovome radu ispituje raznovrsne sastavnice koje povezuju iseljenike iz hrvatskih krajeva s mletačkom crkvom S. Sepolcro. Osim toga, autorica se osvrće i na život i djelovanje Ambroza Antuna Kapića, prvoga nadbiskupa nakon pada Bara pod osmansku upravu. Spomenuti je nadbiskup u Mlecima posvetio obnovljenu crkvu S. Sepolcro, o čemu svjedoči kameni natpis iz 1582. godine. Slijedi rad *Sveti Ivan pustinjač u hrvatskoj historiografiji i ikonografiji 17. i 18. stoljeća* (11-31). U ovome tekstu Danijel Premerl i Iva Kurelac obrađuju lik sv. Ivana Pustinjaka, sina hrvatskoga kralja Gostumila, a ujedno i jednoga od svetaca zaštitnika Češke. Važno je istaknuti da je taj svetac s kraja 9. stoljeća odigrao važnu ulogu u hrvatskome kasnorenesansnom i baroknome historiografskom narativu. Autori detaljno ispituju motive prijenosa legende o sv. Ivanu u hrvatsku historiografiju te donose kritičku interpretaciju dosadašnjih istraživačkih rezultata. Na kraju rada priložen je i dio transkripcije djela Dinka Zavorovića *De rebus Dalmaticis*, koje predstavlja najstariji hrvatski narativni izvor u kojemu se spominje legenda o sv. Ivanu Pustinjaku.

Problematikom vezanom uz gradnju župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kupincu bavi se Dubravka Botica u prilogu *Arhivski izvori za povijest gradnje župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kupincu* (33-49). Na temelju opsežnih arhivskih istraživanja u Nadbiskupskome arhivu u Zagrebu, Fonda obitelji Drašković u Hrvatskome državnom arhivu te na temelju Župne spomenice autorica postavlja novu vremensku odrednicu izgradnje spomenute župne crkve, a isto tako iznosi i zanimljive podatke o okolnostima koje su pratile samu gradnju. Na kraju rada donosi se prijepis povijesti župe iz Župne spomenice te prijevod objavljen u *Katoličkome listu* iz 1933. godine.

Časopis Luč o dokolici i društvenom životu katoličke mladeži početkom 20. stoljeća

(51-84) naslov je sljedećega priloga u časopisu. Kako bi dočarala društveni život katoličke mladeži početkom 20. stoljeća, Tihana Luetić u ovome se članku poslužila podacima iz lista *Luč*. Navedeni časopis redovito je pratio društveni život i aktivnosti domaće svjetovne i bogoslovne mladeži u Hrvatskoj, ali i u inozemnim sveučilišnim središtima gdje su postojale akademske katoličke organizacije. U prvome dijelu rada ukratko su predstavljene glavne sastavnice časopisa katoličke mladeži kao i cijeloga pokreta mladih katolika, koji je predstavljao sastavni dio Hrvatskoga katoličkog pokreta. U drugome dijelu autorica pozornost posvećuje društveno-političkome ozračju u kojemu se pojavljuju društva katoličke mladeži te društveno-korisnim aktivnostima u samim društvima kao i oblicima provođenja slobodnoga vremena katoličke mladeži.

Ivan Hrstić i Ana Biočoč autori su članka koji nosi naslov *Fra Petar Glavaš i Orjuna u Tučepima* (85-103). Na temelju arhivske građe, relevantne periodike i postojeće literature autori obrađuju život i rad fra Petra Glavaša u razdoblju od 1921. do 1927. godine odnosno za vrijeme njegova boravka u župi u Tučepima, mjestu pokraj Makarske. Posebna pozornost posvećena je njegovu sukobu s lokalnom Organizacijom jugoslavenskih nacionalista, koja je zastupala ideju unitarnoga jugoslaventva. Preko djelatnosti ovoga istaknutog djelatnika Hrvatske pučke stranke u Dalmaciji, a ujedno i jednoga od osnivača Hrvatskoga katoličkog omladinskog društva, autori su nastojali prikazati političku situaciju u Dalmaciji dvadesetih godina XX. stoljeća.

Kakav je bio odnos između Katoličke crkve i Komunističke partije Jugoslavije na prostoru Bosne i Hercegovine nakon Drugoga svjetskog rata, može se bolje upoznati u radu *Progon Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini u vrijeme komunističke vlasti (1945.-1990.)* (105-144). Ivan Lučić u članku opisuje represivne mjere koje su predstavnici komunističke vlasti poduzimali protiv Katoličke crkve, kako bi ju uništili, oslabili ili stavili pod svoju

kontrolu. Autor detaljno opisuje zločine koje su komunisti počinili protiv svećenika u vrijeme rata i poraća, a isto tako objašnjava kako je popuštanje pritiska uslijedilo nakon okretanja jugoslavenske vanjske politike prema Zapadu i normalizacije odnosa s Vatikanom.

Posljednji rad u časopisu pregledni je članak Slavena Bertoše *Povijest Klane i okolice od najstarijeg doba do 20. stoljeća u svjetlu graničnih oznaka* (145-173). Autor opisuje najvažnije trenutke iz prošlosti Klane, naselja smještenoga sjeverozapadno od Rijeke. Autor iznosi opće zemljopisno-povijesne podatke te niz zanimljivosti iz prapovijesnog i antičkog doba te srednjeg i novog vijeka. Posebna pozornost posvećena je kulturno-povijesnim znamenitostima i vjerskim objektima na području Klane, a posljednje poglavlje odnosi se na život i djelovanje dr. Matka Laginje, koji je rođen u Klani 1852. godine. Prilog je popraćen brojnim slikovnim priložima.

Cjelina *Prikazi i recenzije* (175-215) sadrži ukupno sedamnaest prikaza monografija, zbornika radova i znanstvenih časopisa, dok je na samome kraju časopisa osvrt Marijana Biškupa naslovljen *Primljene publikacije* (217-219).

Najnoviji broj znanstvenoga časopisa *Croatica christiana periodica* donosi niz zanimljivih priloga koji kroz razne povijesne periode obrađuju teme iz crkvene povijesti na hrvatskim prostorima. Vrijedni znanstveni radovi, kao i objavljene publikacije koje se ovdje predstavljaju, zasigurno će biti od velike koristi drugim znanstvenicima u njihovim budućim istraživanjima.

Juraj Balić